

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาพฤติกรรมความเชื่อของประชาชนเกี่ยวกับสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งเป็นวรรณกรรมสำคัญเรื่องหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในภาคอีสาน แต่การวิจัยครั้งนี้เน้นประชาชนในเขตอำเภอเมืองขอนแก่น ทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาลนครขอนแก่น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย โดยแบ่งสาระสำคัญออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

๒.๑ วรรณกรรมอีสาน

เนื่องจากชาวอีสานเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน รักการพูดเป็นจังหวะและสัมผัสมาแต่โบราณ จึงเป็นเหตุให้เชื่อว่าชาวอีสานมีวรรณกรรมเป็นของตนเอง ด้วยการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้เป็นแบบฉบับของตนเอง ซึ่งมีประเด็นที่ควรนำเสนอประกอบการวิจัย ดังนี้

๒.๑.๑ ลักษณะวรรณกรรมอีสาน

จากการศึกษาวรรณกรรมอีสาน พบว่าวรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมภาคกลาง กล่าวคือวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิ เป็นผู้ใช้ศึกษา เป็นผู้อ่าน และเป็นผู้สร้างวรรณกรรมเหล่านั้น โดยที่วัดเป็นสถานกลางเป็นสถานที่เก็บรักษาเพื่อเผยแพร่ และเป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้น เนื่องจากวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่เจริญรุ่งเรืองในหมู่บ้าน ฉะนั้น รูปแบบของวรรณกรรมจึงมีรูปแบบเฉพาะตัว กล่าวคือตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสาน และเป็นการสะท้อนท้องถิ่นอีสาน รวมถึงคตินิยม ภาษาสำนวนโวหาร และสาระที่เป็นประโยชน์ต่อจิตใจอีกด้วย ฉะนั้น วรรณกรรมอีสานจึงมีรูปแบบ เนื้อหา ภาษา สำนวนโวหาร คุณค่า (สุนทรียะ สาระตถะ และจริยธรรม) ความเชื่อ และอุดมคติของสังคมเป็นเฉพาะของท้องถิ่นอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไทยที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง^{*}

^{*} รัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๔.

เป็นธรรมชาติอยู่เองที่วรรณกรรมของชาติใดถิ่นใด จะมีลักษณะหรือแนวโน้มอย่างไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ยุคสมัย เหตุการณ์บ้านเมือง ลักษณะภูมิประเทศ สภาพสังคม ลัทธิ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี อันเป็นภูมิหลัง ซึ่งมีส่วนกำหนดให้วรรณกรรมของชาตินั้น หรือท้องถิ่นนั้นมีลักษณะเช่นนั้น วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานก็เช่นเดียวกัน เรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นภูมิหลังดังกล่าว มีส่วนหล่อหลอมวรรณกรรมอีสานขึ้นมาให้มีลักษณะ ดังนี้

๑) เป็นวรรณกรรมนิรนาม คือเป็นวรรณกรรมที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง วรรณกรรมอีสานซึ่งจารลงในใบลานด้วยตัวอักษรอีสาน ที่เรียกว่าหนังสือผูกนั้นจะไม่บอกชื่อผู้แต่งไว้ แต่กลับบอกชื่อผู้จาร วันเวลาที่จารเสร็จไว้ตอนท้ายเรื่องอย่างชัดเจน จนเป็นธรรมเนียมทั้ง ๆ ที่ผู้แต่งมีความสำคัญที่เป็นเช่นนี้ประการหนึ่งก็คือ จาริตที่ควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนอีสานในข้อต้องห้ามที่เรียกว่า “จะล่า” นั้น อาจมีส่วนทำให้ผู้แต่งหนังสือไม่ประสงค์จะออกนาม เพราะถ้าใครอยากมีชื่อเสียงเป็นคนเด่นด้วยการนึกถึงตัวเองเป็นสำคัญ อาจเห็นเป็นขะลาคือไม่ดี อันเป็นการแสดงถึงลักษณะสังคมอีสานสมัยก่อนว่าวรรณกรรมอีสานนั้นจารหรือคัดลอกต่อ ๆ กันมา จึงยากที่จะสืบค้นว่าต้นฉบับที่แท้จริงอยู่ที่ไหน ได้ลงนามผู้แต่งไว้หรือไม่ ทั้งเวลาที่ผ่านมาแล้ว วรรณกรรมอีสานจึงเป็นวรรณกรรมนิรนาม

๒) เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานิยม วรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา นั่นคือเค้าโครงเรื่องของวรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่มีที่มาจากนิทานชาดกทั้งนิบาตชาดก และปัญญาสชาดก ซึ่งพบได้ว่ามีหนังสือผูก ซึ่งเป็นวรรณคดีชั้นสูงในภาษาไทยอีสานตรงกับชีวประวัตินิทานชาดกพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เป็นวรรณคดี ๕๐๐ ชาติหรือผูก ชาดกพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ก็มี ๕๐๐ ผูก หรือชาดกพระเจ้า ๑๐ ชาติ ก็มี ๑๐ ผูก^{*} นอกจากวิถีนำเค้าเรื่องจากนิบาตชาดกต่าง ๆ มาแต่งเป็นวรรณกรรมแล้ว ในการแต่งเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องนิทานในชาดก ผู้แต่งจะขมวดเรื่องของตนให้เป็นเรื่องทำนองชาดก คือกำหนดตัวเอกของเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์ปางหนึ่ง ดำเนินเรื่องแบบชาดก ตอนท้ายชาดกจะลงว่าพระโพธิสัตว์ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และตัวละครอื่นที่สำคัญกลับชาติมาเป็นใครในสมัยพระพุทธองค์ วรรณกรรมทำนองชาดกนี้ เช่น เรื่องการะเกด จำปาสีตัน ขุนนางอ้าว เป็นต้น

วรรณกรรมอีสานมิใช่จะมุ่งแต่ความงดงามทางการใช้ภาษา หรือความไพเราะเท่านั้น แต่ประสงค์จะใช้วรรณกรรมเป็นกุศโลบายในการสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้า เพื่อซึมซับเข้าถึงชนทุกชั้นทุกสังคม จึงต้องอาศัยศิลปะในเชิงวรรณคดี แต่การจะอบรมสั่งสอนธรรมนั้นจะต้องวางวิธีการให้เหมาะสมกับกาลเทศะและสังคม สังคมยุคก่อนที่คนไม่มีโรงเรียนจะเข้าศึกษา วัดมีส่วน

^{*} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๕๔ – ๕๕.

อย่างมากที่จะช่วยอบรมจิตใจให้เป็นคนมีความประพฤติอยู่ในกรอบศีลธรรม การสอนโดยเล่า นิทานประกอบธรรม เช่น นิทานชาดกจึงเหมาะสมอย่างยิ่งกับบุคคลและกาลสมัยนั้น

วรรณกรรมชาดกทุกเรื่อง พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องจะเป็นบุคคลตัวอย่างของผู้บำเพ็ญความดี มีคุณธรรมสูง ตามหลักการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์ จะเห็นว่าตัวเอกจะต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ด้วยคุณธรรม ไม่ก่อบาป มีแต่ความเมตตากรุณาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ในที่สุดจะชนะอุปสรรค ศัตรูทั้งปวง และประสบความสำเร็จในชีวิต

๓) เป็นวรรณกรรมจักร ๆ วงศ์ ๆ อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมอีสานแทบทุกเรื่องมีลักษณะเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ คือ ในเรื่องต้องเป็นมีท้าวพระยาหรือกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองแบบราชาธิปไตย ลักษณะของเรื่องต้องการแสดงความสามารถของตัวเอก มักจะเป็นพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏ ซึ่งมีหลายแบบ เช่น ตัวเอกเป็นลูกกษัตริย์ พอเจริญวัยต้องออกจากบ้านเมืองไปศึกษาหาความรู้ตามแบบฉบับ สำเร็จวิชากลับมาบ้านเมือง แต่ในการเดินทางนั้นจะพบอุปสรรคมากมาย ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ร้าย ต้องต่อสู้จนได้รับชัยชนะจึงกลับเข้าบ้านเมือง และได้ครองเมืองต่อมา

ตัวเอกเป็นลูกกษัตริย์ถูกกลั่นแกล้ง ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองไปแล้วได้ดีในภายหลัง เรื่องทั้งหลายเปิดเผยความจริง ได้ครองบ้านเมืองเป็นสุขต่อมา ตัวอย่างเช่นเรื่องคันทาม ตัวเอกเป็นพระโพธิสัตว์เป็นลูกคนยากจน มีเหตุต้องเดินทางตามหาบิดา ขณะเดินทางผ่านเมืองต่าง ๆ แต่ละเมืองเกิดเหตุการณ์เดือดร้อนต่าง ๆ ตัวเอกเดินทางผ่านไปได้ช่วยแก้ไขจัดเหตุร้ายได้สิ้น เจ้าเมืองยกธิดาและบ้านเมืองให้ครอง ระหว่างเดินทางตัวเอกต้องผจญภัยอุปสรรคต่าง ๆ ได้แสดงความสามารถและคุณธรรมให้ปรากฏ ตามแบบพระโพธิสัตว์คือเป็นผู้มีความสามารถและคุณธรรมสูง ทำยี่ที่สุดก็พบบิดาและได้ครองบ้านเมืองเป็นสุขจนสิ้นอายุขัย

๔) เป็นวรรณกรรมสุชนาฏกรรม วรรณกรรมอีสานส่วนมากจบลงอย่างมีความสุข ที่เรียกว่าสุชนาฏกรรม คือเมื่อตัวเอกได้ต่อสู้กับเหตุการณ์ อุปสรรค ศัตรู เมื่อพ้นจากความลำบากนั้นแล้ว ผลที่ได้รับตอบแทนด้วยการปกครองบ้านเมืองเช่นนี้เสมอ อย่างเรื่องผาแดงนางไอ่ หรือเรื่องขูลู นางอ้ว เป็นต้น

๕) เป็นวรรณกรรมประเพณีนิยม แม้ว่าส่วนใหญ่วรรณกรรมอีสานจะแต่งตามเค้าเรื่องนิทานชาดกก็ตาม แต่ผู้แต่งจะสอดแทรกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวอีสานในเรื่องที่แต่ง เช่น วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ สภาพสังคม ความเป็นอยู่ของคน คติข้อคิด ภูมิประเทศ เป็นต้น ทำให้บรรยายภาพในเรืองใกล้เคียงกับชาวอีสาน เรื่องจึงดูเป็นจริงและมีความหมายต่อวิถีชีวิตของคนชาวอีสานมาก อันเป็นเหตุให้ชวนฟังชวนอ่าน ผลที่ได้้นอกจากความเพลิดเพลินแล้ว ที่สำคัญคือคตินิยมในเรื่องที่ได้รับโดยไม่รู้ตัว อันเป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องการอันสำคัญที่สุดของผู้ประพันธ์

๖) เป็นวรรณกรรมชนชาตินิยม วรรณกรรมอีสานโดยเฉพาะประเภทร้อยกรองมีธรรมเนียมอยู่อย่างคือ เมื่อเรื่องกำลังดำเนินไปจะมียกบทชมธรรมชาติ ชมต้นไม้ ชมดอกไม้ขึ้นมาแทบทุกระยะ แม้ว่าเรื่องตอนนั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่อำนวยให้แทรกเรื่องธรรมชาติลงก็ตาม แต่จะพบว่ามีบทชมธรรมชาติแทรกเข้ามาในตอนต่าง ๆ ของเรื่องทุกระยะ ถ้าเป็นวรรณกรรมชาดกเมื่อมีการกล่าวถึงป่าที่ตัวเอก คือพระโพธิสัตว์เดินทางผ่านไปนั้น กล่าวว่าเป็นป่าหิมพานต์จะต้องมีลักษณะร่มรื่น สะดวกสบาย อุดมสมบูรณ์ งดงาม และไม่มีภัยจากธรรมชาติและสัตว์ร้าย

๒.๑.๒ ประเภทวรรณกรรมอีสาน

จากการศึกษาวรรณกรรมอีสานพบว่า วรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะต่างไปจากวรรณกรรมภาคกลาง กล่าวคือวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิ เป็นผู้ใช้ศึกษา เป็นผู้อ่านวรรณกรรมสร้างสรรค์เหล่านั้น โดยมีวัดเป็นสถาบันกลางเป็นที่เก็บรักษาที่เผยแพร่ ตลอดจนเป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้น ส่วนวรรณกรรมภาคกลางมีลักษณะเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงและราชสำนัก มากกว่าวรรณกรรมชาวบ้าน คือชาวบ้านมีสิทธิมีส่วนในวรรณกรรมเหล่านั้นน้อย และยังมีการกีดกันไม่ให้มีสิทธิมีส่วนเท่าที่ควร ฉะนั้นวรรณกรรมภาคกลางจึงเจริญอยู่ในกลุ่มชั้นสูง นักปราชญ์ และราชสำนัก จึงอยู่มีวรรณกรรมภาคกลางบางเรื่องเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผนและนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่นิยมเล่นละครนอกในสมัยก่อน แต่ก็มีวรรณกรรมชาวบ้านภาคกลางหลายเรื่องที่นักปราชญ์ราชกวีได้นำไปปรับปรุงให้ประณีตด้วยศิลปะ และอุดมไปด้วยคำศัพท์ และกลายเป็นวรรณกรรมที่เจริญอยู่ในราชสำนัก เช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน บทละครเรื่องไกรทอง และกฤษณาสมันต์นึ่งคำฉันท์ เป็นต้น

เนื่องจากวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่เจริญรุ่งเรืองในหมู่ชาวบ้าน ฉะนั้นรูปแบบของวรรณกรรมจึงมีรูปแบบเฉพาะตัว กล่าวคือตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสาน และเป็นการสะท้อนสังคมอีสาน รวมถึงคตินิยม ภาษาสำนวนโวหาร และสาระที่เป็นประโยชน์ต่อจิตใจอีกด้วย ฉะนั้น วรรณกรรมอีสานจึงมีรูปแบบ เนื้อหา ภาษา สำนวนโวหาร คุณค่า (สุนทรีย์ สาระดี และจริยธรรม) ความเชื่อ และอุดมการณ์ของสังคมเป็นเฉพาะของชาวอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไทยที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง ในการพิจารณาแก่นของเรื่องในวรรณกรรมอีสานพบว่า โดยส่วนมากแล้วได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา แต่วรรณกรรมอีสานอีกไม่น้อยที่ได้แนวคิดมาจากความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ และตอบสนองความต้องการของชาวท้องถิ่นในเรื่อง

ความเชื่อ ค่านิยมของสังคม เช่น เรื่องท้าวผาแดงนางไอ่ (ความเชื่อเรื่องขอฝน และตำนานการแห่บั้งไฟ) วรรณคดีสอนโลก (ความเชื่อเรื่องวิญญานและจาริต) เป็นต้น^{*}

มีข้อที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือการประสมประสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ และปรัชญาทางพุทธศาสนาในภูมิภาคอีสานนั้นช่างกลมกลืนกันเป็นอย่างดี กล่าวคือพิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อวิญญาณเหล่านั้น ชาวท้องถิ่นอีสาน (รวมถึงพระสงฆ์ด้วย) ได้นำเข้ามาผนวกเป็นพิธีกรรมร่วมกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้อย่างสนิท เช่น การไหว้ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) การแห่บั้งไฟ การไหว้ผีปู่ตา (ผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน) รวมถึงความเชื่อเรื่องพอมดหมอผี (หมอทำผีฟานางเทียม ซึ่งมีลักษณะคล้ายทรงเจ้าของภาคกลาง) พิธีขอฝนนั้นจะมีการนำเอาวรรณกรรมเรื่องพญาคันคากมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟังด้วย และขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็สวดคาถาปลาช่อน (ปลาช่อน) ๑๐๘ จบ (ซึ่งพระสงฆ์ประพันธ์เป็นคาถาภาษาบาลีเพื่อใช้ในการนี้โดยเฉพาะ) แสดงให้เห็นความกลมกลืนระหว่างพิธีกรรมทางด้านความเชื่อและพุทธศาสนาในท้องถิ่นอีสาน มีการตอบสนองชาวท้องถิ่นอย่างยิ่ง

วรรณกรรมอีสานจำนวนไม่น้อยที่สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อตอบสนองความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณของชาวบ้าน เนื้อหาของเรื่องจึงเสริมความสำนึก ความคิด ความเชื่อเรื่องภูติผีอย่างแน่นแฟ้น แต่อย่างไรก็ตามวรรณกรรมอีสานนั้นยังอุดมไปด้วยวรรณกรรมพุทธศาสนา เพราะวัดเป็นสถาบันกลางในการส่งเสริม อนุรักษ์ รวมถึงการสรรค์สร้างวรรณกรรมอีกด้วย ฉะนั้นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสาระของเรื่อง ประเภทชาดก นิทานสอนจริยธรรมจำนวนมาก ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้ ชาวบ้านยอมรับว่าเป็นชาดก ทั้ง ๆ ที่ไม่ปรากฏอยู่ในนิบาตชาดก และวรรณกรรมเหล่านี้ได้นำมาอ่านในที่ประชุมชนอยู่เนือง ๆ ในสมัยอดีต ซึ่งมีความมุ่งหมายในการบันเทิงและสอนคติธรรมไปในตัว เพราะเรื่องเหล่านั้นมักจะแทรกพุทธจริยวัตรอันดี ปรัชญาพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในจริยวัตรตัวเอกของเรื่อง เป็นการเน้นถึงการดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านจดจำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในสังคม แสดงให้เห็นถึงกุศโลบายในการสอนศีลธรรมแก่สังคม ซึ่งนักปราชญ์อีสานที่สร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมา ท่านจะมีแนวคิดเช่นนี้หรือไม่ก็ไม่ทราบ แต่จากการศึกษาเชิงสำรวจวรรณกรรมอีสานแล้ว พบว่าแก่นของเรื่องมีลักษณะเดียวกัน ซึ่งน่าจะเชื่อได้ว่าเป็นความตั้งใจของปราชญ์โบราณเหล่านั้น ที่พยายามจะใช้วรรณกรรมเป็นสื่อในการสอนจริยธรรม สอนศีลธรรม ตลอดจนสอนปรัชญาพุทธศาสนาให้แก่สังคม แต่อย่างไรก็ตามเราน่าจะเชื่อได้ว่า ปรัชญาชีวิตที่วิสออดแทรกลงในวรรณกรรมอีสานนั้น เป็นที่ยอมรับของสังคม กล่าวคือผู้อ่าน

^{*} จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๑), หน้า ๓๘. ไม่มีในบรรณานุกรม

ผู้ฟังวรรณกรรมยินยอมเชื่อฟัง และอาจจะชื่นชอบในจริยวัตรของตัวเอกของเรื่องด้วย วรรณกรรมเหล่านั้นจึงอยู่ในความนิยมและอนุรักษไว้สืบต่อๆ มา

ในการจัดประเภทวรรณกรรมอีสานในที่นี้จะจัดอย่างรวม ๆ โดยการมองด้านเนื้อหาของเรื่องเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา เนื่องจากวรรณกรรมอีสานเป็นลักษณะวรรณกรรมอนกประสงค์ กล่าวคือจะเป็นเรื่องตำนานแต่ก็มีการสอนศีลธรรมด้วย และในขณะเดียวกันก็เป็นการเทศน์วิปยุตต์อีกด้วย ฉะนั้นจึงจำแนกได้อย่างกว้าง ๆ โดยวิธีพิจารณาจากน้ำหนักของสาระในเรื่องเป็นเกณฑ์ ดังนี้

ก. **วรรณกรรมพุทธศาสนา** ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องชาดก ตำนานทางพุทธศาสนา นอกจากนี้นิทานคติธรรมบางเรื่อง ก็น่าจะจัดอยู่ในวรรณกรรมพุทธศาสนาได้ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และเป็นจริยวัตรของพระพุทธองค์ แต่ไม่ปรากฏว่ามีในนิบาตชาดกที่เรียกว่า ชาดกนอกนิบาต วรรณกรรมพุทธศาสนาของอีสานจำแนกได้ ๖ ประเภท ดังนี้^{*}

๑) **ประเภทชาดก** คือวรรณกรรมที่มีเรื่องปรากฏอยู่ในนิบาตชาดกของพุทธศาสนา ได้แก่ ลำนำชาดก คือเรื่องพระเวสสันดรชาดก ต่างแต่เป็นสำนวนโวหารอีสาน ภาษาถิ่นอีสาน โดยยกคำบาลีมา และแปลเป็นภาษาอีสาน ร้อยกรองตามลักษณะคำประพันธ์อีสานเรียกว่า กลอนลำ ท้าวสีทน (พระสุทนต์มโนราห์) ท้าวปาจิต (เป็นเรื่องเดียวกับปาจิตตกุมารชาดก) ท้าวคันธนามหรือท้าวคันนาม (ไม่ทราบว่าเป็นเรื่องชาดกในนิบาตชาดกหรือไม่) เสียวสวาด หรือศรีเสียวเสียวสวาด ท้าวโศวัก แลนมนู (แลน หมายถึง ตะกวด) และนกกกระจอกพญาคันคาก เป็นต้น

๒) **ประเภทธรรม** เป็นการจัดธรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น พระอภิธรรม ๙ คัมภีร์ แทนน้านมแม่ อากาโรตตสูตร (มหายาน) มูลนิพพาน เทวทูตสูตร แปรหมื่นสี่พันจันท์ อภิธรรมปิฎก ภาวะทั้งสาม อริยสัจ นามปัญหา จลอมมูลนิพพาน บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ มูลวาทกถาสังปัญจมธาตุ เมตตาสสูตร ฎีการัตนสูตร ปัญญาบารมีหลวง เสด็จวัตถุ บารมีหลวง วินัยสารวม

๓) **ประเภทประวัติและตำนานพุทธศาสนา** ได้แก่ เรื่องราวของการสืบศาสนา ประวัติปูชนียบุคคล และเรื่องราวเหล่านี้จัดอยู่ในวรรณกรรมได้ เพราะไม่ได้เป็นเรื่องตำราทางวิชาการพุทธศาสนาอย่างเดียว เช่น มูลสถาปนาหรือปฐมฐาปนา เขตพนหรือเสดพน เป็นเรื่องการสืบศาสนาเขียนเป็นกลอนลำอีสาน สมาสสงสาร อูรังคันทาน (ตำนานการสร้างพระธาตุพนม) ชินธาตุ ปุจฉาพยากรณ์ (เป็นเรื่องคล้ายกับพุทธพยากรณ์) มาลัยเลียบโลก (คล้ายพระมาลัยคำหลวง) พันเมือง

^{*} อ้างแล้ว, ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๑๓๖.

พื้นพระธาตุพนม (ตำนานพระธาตุพนม) ชมพูทวีป (ชมพูทวีป) มัลลหมีน มัลลแสน ปฐมกัปปี
มุลกิต กาลนับมือส่วย เป็นต้น^๑

นอกจากนี้ยังมีการแบ่งเป็นประเภทประวัติ เช่น อนาคตวงศ์ นิพพานสูตร ปฐมสมโพธิ
กถา เมตไคย นางพิมพา และประเภทตำนาน เช่น มัลลสูตร สังฆมณฑล ลำเซตพน อรัญชาตุ
ปฐมมุล ฉลองพระธาตุพนม เขตพน ตำนานสิริมหายา หงส์หิน

๔) ประเภทอื่น ๆ ส่วนมากจะเป็นประเภทไวยากรณ์บาลี เช่น ศัพท์สวดมนต์ มุลกัจจาย
นะ ธาตุอุณณาที ศัพท์สนธิ ประเภทอรรถกถา เช่น นาคเสน และประเภททำนายน เช่น พุทธทำนายน
บัวคันธะ (บัวพันธะ)^๒

ข. **วรรณกรรมประวัติศาสตร์หรือพงสาวดาร**^๓ ได้แก่ วรรณกรรมที่เกี่ยวกับประวัติ
ศาสตร์ หรือวรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์ เป็นวรรณกรรมที่มีอยู่จำนวนน้อย เพราะเหตุว่า
วรรณกรรมอีสานเจริญอยู่ในกลุ่มชาวบ้าน ไม่ได้เจริญอยู่ในราชสำนัก ฉะนั้นเรื่องราวทาง
ประวัติศาสตร์จึงได้รับความสนใจน้อยกว่าเรื่องราวทางพุทธศาสนา ได้แก่

๑) ท้าวสุงหรือเจือง เป็นเรื่องราวนักรบไทยลุ่มน้ำโขง ที่มีบทบาทในการขยายอาณา
เขตของกลุ่มคนชาติไทยไปได้กว้างขวาง ทิศเหนือจดเมืองแถน (น่าน้อยอ้อยหนู) ทิศตะวันตกจด
เมืองมอญ เมืองน่าน ทิศตะวันออกได้เมืองแก้วประกัน (ญวนเหนือ) มีศูนย์กลางปกครองอยู่ที่เมือง
เงินขวง (หิรัญเงินขวงเชียงแสน) เรื่องนี้เป็นเรื่องน่าศึกษามาก เพราะตรงกับพงสาวดารโยนกและ
ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ยกย่องพระยาเจืองเมืองขวงเป็นวีรบุรุษองค์ที่ ๑๕ และจากตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงวีรกรรมของพระยาเจือง สอดคล้องกับเรื่องท้าวสุงหรือเจืองอีกด้วย ใน
ตำนานเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงขุนเม็งรายเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๕ จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าท้าวสุงท้าว
เจืองหรือพระเจือง คงจะเป็นวีรบุรุษของชาติไทยที่ได้รวบรวมอาณาจักรไทยเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง
ก่อนสมัยสุโขทัย จึงเป็นวีรบุรุษของคนไทยกลุ่มลุ่มน้ำโขง (ลาว) และกลุ่มลานนาไทย เรื่องนี้ท่าน
มหาศศิลา วีระวงศ์ ได้ถอดต้นฉบับอักษรตัวธรรมเป็นอักษรไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๖

๒) พื้นเมืองเวียงจันทน์ เป็นตำนานการสร้างเมืองเวียงจันทน์ และเมืองนครพนมใน
เรื่องเรียกว่า ศรีโครตบุรหรือโครตบอง

^๑ อ้างแล้ว, ธวัช ปุณณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๑๘๑.

^๒ สุวิทย์ จิตรพลี, “คชนาม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๒๐.

^๓ ประคอง จิตรเจริญกรรม, “วรรณกรรมอีสาน: สังขศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
หน้า ๖ – ๗.

๓) พื้นเวียง เป็นเรื่องราวเฉพาะเหตุการณ์ในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กรณี กบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์และสงครามระหว่างไทยกับญวนสมัย ร.๓ ทางด้านประเทศลาว

๔) ตำนานขุนบรมหรือนิทานขุนบรม เป็นตำนานพงสาวดารของกลุ่มคนไทยที่มี ภูมิลำเนาลุ่มน้ำโขง

๕) พงสาวดารนครจำปาศักดิ์

๖) ตำนานพระพุทธรูปต่าง ๆ เช่น พื้นพระบาง พื้นพระแก้ว พื้นพระแซกคำ พื้นพระ แก่นจันทน์แดง ฯลฯ

ก. **วรรณกรรมนิทาน** ได้แก่ วรรณกรรมที่บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการเล่าสืบ ๆ มา วรรณกรรมอีสานที่อุดมไปด้วยวรรณกรรมนิทาน เพราะสมัยก่อนวรรณกรรมเป็นประหนึ่งมหรสพ ของชาวอีสาน จึงเป็นปัจจัยที่เร้าให้เราได้สร้างเสริมวรรณกรรมประเภทนิทานออกมาอย่างมากมาย และวรรณกรรมเหล่านี้ ถ้ามองในรูปจุดมุ่งหมายและสาระประโยชน์ทางจิตใจแล้ว จะพบว่ากวี ผู้ประพันธ์ได้พยายามสอดแทรกไว้อย่างมากมาย เพื่อเป็นการสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคม ไปด้วย ตลอดจนอุปนิสัยของตัวเอกในเรื่อง มักจะเป็นแบบอย่างสอนการดำเนินชีวิตในสังคม ตาม คตินิยมของพุทธศาสนา ฉะนั้นวรรณกรรมอีสานประเภทนี้น่าจะจัดอยู่ในวรรณกรรมคติธรรม เพราะอุดมไปด้วยสาระประโยชน์ทางด้านจิตใจและสังคมอย่างแท้จริง เช่น บัวสม บัวสอง (บัวรม บัวรอง) ไก่แก้ว กำพริ้นน้อย ปลาแดก ปลาสมอ ลินทอง จำปาสีตัน นางผมหอม ลินไซ (ลิลปัย) พระลักพระราม (ฉบับกลอนลำ) เรื่องคล้ายเรื่องรามเกียรติ์ แต่มีส่วนแตกต่างกันอยู่มาก ทั้งโครง เรื่องและตัวละคร สุพรหมโมกขา กาละเกด นางแดงอ่อน ขุนทิง ขุนเทือง ท้าวผาแดงนางไอ่ ขุนนางอ้าว เป็นต้น

ง. **วรรณกรรมคำสอน** ได้แก่ วรรณกรรมที่ประกอบด้วยหลักธรรมคำสอน ซึ่งในภูมิภาค อีสานจะมีวรรณกรรมประเภทคำสอนอยู่เป็นจำนวนมาก วรรณกรรมเหล่านี้เป็นแบบเทศนาโวหาร ถือเป็นคำสอนตลอดเรื่อง สุกายิตคล้ายกับคำโคลงโลกนิติ และที่ต่างออกไปก็คือมีวรรณกรรม ประเภทนี้จำนวนมากที่เป็นคำสอนแนวประพฤติปฏิบัติ โดยยึดคตินิยมของพุทธศาสนา ผสมผสาน กับเรื่องความเชื่อในวิญญาณ เช่น ธรรมดาสอนโลก ยึดคติความเชื่อเรื่องวิญญาณตามคตินิยมทาง พุทธศาสนา ฮิตสิบสองกองสิบสี่ พระยาคำกองสอนไพร่ อินทญาณสอนลูก ท้าวคำสอน กาพย์ปู่ สอนหลาน ขอดคำสอน สาส์นสมที่คิด ลีปสุญ (ลบปสุญ) สิริจันโทวาทคำสอน ย่าสอนหลาน เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมประเภทคำสอน ส่วนมากมุ่งสอนทางจริยธรรมและฝึกทางด้าน ปัญญาให้แก่ผู้อ่าน ผู้ฟังซึ่งออกมาในรูปคำสอนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม วรรณกรรมประเภทสอน โดยตรงนี้จะแสดงให้เห็นชัดเจนว่ามีเจตนาโดยตรง เรื่องประเภทนี้ ได้แก่

- ๑) วรรณคดีสอนโลก
- ๒) อินทนิพนธ์สอนลูก (อินทนิพนธ์)
- ๓) กาพย์ปู่สอนหลาน
- ๔) กาพย์หลานสอนปู่

๕) ประเภทสุภาษิตต่าง ๆ คัมภีร์โลกนิติ ภาษิตต่าง ๆ และคำพังเพย

ส่วนวรรณกรรมประเภทคำสอนโดยทางอ้อม เป็นวรรณกรรมที่ไม่ใช้วิธีสอนให้ผู้อ่านผู้ฟังรู้ตัว วิธีการที่ใ้หมักให้ตัวละครในเรื่องเล่านิทานที่มีคติสอนใจให้ตัวละครอีกตัวหนึ่งฟัง ทำนองเดียวกันกับวิธีการที่ใช้ในหนังสือนิทานป๊อปปูล่าร์ของสันสกฤต วรรณกรรมคำสอนของภาคอีสานที่ใช้กลวิธีนี้ ได้แก่ ๑) นิทานนางตันไทร แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยแก้วและร้อยกรอง แบ่งออกเป็น ๔ ภาค คือ (หรือ ๔ ปกรณ์) นันทปกรณ์ สกุนาปกรณ์ มณฑุปกรณ์ และปิศาจปกรณ์ ๒) ท้าวเลียวสวาสดี (เลียวสวาด)

จ. วรรณกรรมตำนานบ้าน ตำนานเมือง ได้แก่ วรรณกรรมที่เล่าเรื่องราวของบ้านของเมืองในอดีต การที่ขบวนการวรรณกรรมตำนานบ้านตำนานเมืองมาไว้เป็นข้อพิเศษต่างหากนั้น ก็เพราะว่า วรรณกรรมอีสานประเภทนี้เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ และคนไทยในภูมิภาคอีสานก็มีความเชื่อเรื่องราวเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องจริงจกกันส่วนใหญ่ ความจริงแล้วเรื่องราวเหล่านี้ถ้าจะจัดตามรูปแบบที่นิยมการจัดกลุ่มของวรรณกรรมแล้ว ก็จะรวมอยู่กับวรรณกรรมกลุ่มอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว วรรณกรรมเหล่านี้ได้แก่

๑) พระลัก พระราม ฉบับร้อยแก้ว เป็นการกล่าวอ้างถึงเรื่องชื่อบ้านนามเมืองต่าง ๆ ชื่อภูเขาแม่น้ำ สถานที่สำคัญในภูมิภาคอีสานและดินแดนลุ่มน้ำโขง และเป็นการเล่าถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมืองผสมผสานไปกับเนื้อเรื่อง

๒) ท้าวคันธนามหรือท้าวคันทนาม เป็นการกล่าวอ้างถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมือง ชื่อภูเขา แม่น้ำ เช่น แก่งลิผี เขาแดงพญาไฟ (คงพระยาเย็น) ผสมผสานไปกับเนื้อเรื่อง

- ๓) ท้าวประจิตหรือนางอรพิมพ์ (อรพิน) ตำนานการสร้างปราสาทหินพิมาย
- ๔) ผาแดงนางไอ่ ฯลฯ

ฉ. วรรณกรรมประเภทผญาและคำสู่ขวัญ เป็นวรรณกรรมที่จัดอยู่ในระยะแรก ที่ยังไม่มี การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ที่เรียกว่าเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า oral literature เป็นวรรณกรรมที่สืบทอดกันมาด้วยปากเป็นเวลานานจนถึงปัจจุบันนี้ จึงมีการบันทึกไว้ด้วยลายลักษณ์อักษร

ผญา คือ ข้อความที่เป็นคำคม ซึ่งคู่สนทนานำมาพูดโต้ตอบกัน บางทีก็นำเอาข้อความที่เคยพบมาจากชีวิตในที่อื่น แต่บางทีก็อาจจะแต่งขึ้นเองโดยฉับพลัน จึงต้องใช้ไหวพริบปัญญาที่ว่องไว

และค่อนข้างหลักแหลมในการคิดโต้ตอบ คนที่เก่งๆ จะสามารถทำให้คนดูสนุกสนานกับคำคมที่เขาหามาโต้ตอบกัน ผญา มี ๓ ชนิดด้วยกันคือ ๑) ผญาภาษิต คือคำพูดเป็นสุภาษิต มีคติเตือนใจ ๒) ผญาคำโองโดย คือคำพังเพยต่าง ๆ ๓) ผญาข่อย คือคำพูดโต้ตอบเกี่ยวพราสารระหว่างหญิงกับชาย บางทีก็แทรกบทตลกคะนองต่าง ๆ เมื่อชายหนุ่มหญิงสาวชาวอีสานได้พบกันในโอกาสต่าง ๆ ผญาชนิดนี้ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลายมากในภาคอีสาน และเป็นผญาที่แสดงให้เห็นความรักภักย์กลอนของชาวอีสาน ที่ยังฝังติดแน่นอยู่ในสายเลือดของชาวอีสานด้วย

คำสุขวัญ คือคำเรียกขวัญในพิธีต่าง ๆ ที่ร้อยกรองขึ้น มีข้อความแสดงให้เห็นขนบ ธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อพื้นเมืองของชาวอีสาน แสดงความห่วงใยและความหวังดีในโอกาสที่มีผู้มาเยือนถึงถิ่น หรือมีคนในท้องถิ่นนั้นจากไป หรือในพิธีมงคลต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน (กินดอง) ผู้ประกอบพิธีมักเป็นผู้สูงอายุ และสามารถกล่าวคำสุขวัญได้ยาว ๆ และไพเราะ

ข. วรรณกรรมประเภทเพลงพื้นเมือง วรรณกรรมประเภทนี้ใช้ให้ความบันเทิงแก่ชาวอีสาน ในปัจจุบันนี้ก็ยังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในท้องถิ่นอีสาน เพลงพื้นเมืองเหล่านี้คือ

๑) เพลงกล่อมเด็ก นอกจากจะใช้กล่อมเด็กและให้ความบันเทิงแก่ผู้กล่อมแล้ว เพลงกล่อมเด็กยังสะท้อนภาพชีวิตของชาวอีสาน ความเชื่อถ้อยคำของคนในท้องถิ่นนั้น ฉะนั้นเนื้อความจึงมีคุณค่าควรแก่การศึกษากันไป เช่น “นอนสาแมเยอ นอนสาแมเยอ หลับตาสาแมเยอ นอนสาแมเยอ หลับตาสาแมเยอ นอนอยู่แก้ว นอนหลับแล้วแม่สิกล้วย แม่สิไปเงินฝ้าย เดียนหงายเอาพอเอาพอน่า ม้า เลี้ยงใหญ่สูง” * คำที่ใช้ในบทเพลงกล่อมลูกของภาคอีสาน เป็นคำที่ง่าย ๆ และใช้กันอยู่ในท้องถิ่นนั้น เนื้อความและภาษาช่วยให้เห็นความเชื่อและความจริงใจของชาวอีสาน

๒) กลอนลำ ในภาคอีสานมีการละเล่นเพื่อความบันเทิงอย่างหนึ่ง เป็นการขับข้อความที่ประพันธ์ขึ้นไว้ให้มีทำนองประกอบกับดนตรีพื้นเมืองที่เรียกว่า แคน และมีการฟ้อนรำสลับระหว่างการขับเป็นระยะ ๆ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการขับ หรือ “ลำ” นี้ เรียกว่า “หมอลำ” การละเล่นนี้ได้รับความนิยมมากในภาคอีสาน และยังได้แพร่หลายเข้ามายังภาคกลางด้วย หมอลำนี้มีอยู่หลายประเภท เช่น หมอลำพื้น ให้ชายคนเดียวขับร้องและเป่าแคน หมอลำกลอน นิยมลำกลอนเดี่ยวหรือ “กลอนสวด” ซึ่งได้แก่กลอนพูดประชันประชันได้คารมกัน หรือกลอนเบ็ดเตล็ดลำกันเพียง ๒ คนเท่านั้น จะเป็นชายทั้งคู่ก็ได้ หรือเป็นหญิงกับชายก็ได้ ส่วนหมอลำซิ่งซู้ใช้ ๓ คน ถ้าซิงชายฝ่ายหญิงก็มีสองคน ถ้าซิงหญิงก็มีชายสองคน หญิงหรือชายที่แย่งกันนั้นจะขับโดยใช้เนื้อความไปทางใดก็ได้แล้วแต่กลอนของผู้นั้น แต่มีใจความยกคุณสมบัติที่ดีของตนมากกล่าว เพื่อให้คนที่ตนจะชิงนั้นเห็นว่าตนจะได้รัก ขณะเดียวกันก็ขุดคุ้ยความไม่ดีของอีกฝ่ายมาประจาน อีกชนิดหนึ่งคือ

* จารุณี กองพลพรหม, “เพลงกล่อมเด็กภาษาอีสาน”, อักษรศาสตร์ เล่ม ๘, (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๑๕๔.

“หมอลำเรื่อง” หรือ “หมอลำหมู่” เป็นหมอลำที่วิวัฒนาการมาจากลำเดิมหรือลำพื้น เพราะในสมัยหลังชาวอีสานหันมานิยมลิเกของภาคกลางมากขึ้น พวกหมอลำจึงเป็นเรื่องราวเลียนแบบลิเก มีตัวละครหลายตัว แต่ขับร้องด้วยทำนองหมอลำ ลักษณะกลอนของหมอลำนี้นี้คล้ายโคลงสาร คือมีคำเต็มข้างหน้าและข้างหลังได้บ้าง มักจะมีสัมผัสเกี่ยวเนื่องกันระหว่างวรรค หรือแม้แต่ในวรรคเดียวกันก็อาจจะมีสัมผัสด้วยก็ได้

๓) กาพย์เห่ ใช้ขับลำประกอบหน้าขบวนแห่บั้งไฟ คำประพันธ์ที่ใช้แบ่งเป็นวรรคๆ ละ ๓ คำ คำสุดท้ายของวรรคต้นจะสัมผัสกับคำที่หนึ่ง สอง หรือสามของวรรคต่อไป เพลงพื้นเมืองของอีสานทั้งหมด ล้วนแต่จะต้องมีคนตรีประกอบที่เราเรียกกันว่า แคน ซึ่งเรื่องแคนนี้ท่านเจ้าคุณพระธรรมธีรราชมหามุนี (ธีร์ ปุณณโก) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า แคน หมายถึงเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งใช้เป่าเป็นเพลง ทำด้วยไม้ชนิดหนึ่งเรียกว่า ไม้คู่แคน เป็นไม้ตระกูลไม้ไผ่ เข้าใจว่าเป็นไม้ชนิดเดียวกับที่ภาคกลางเรียกว่า ไม้ซาง ใช้ ๖ ลำบ้าง ๑๔ ลำบ้าง ๑๖ ลำบ้าง ๑๘ ลำบ้าง ประกอบเป็นคู่ๆ ข้างละเท่าๆ กัน เจาะรูทุกลำ มีเต้าแคนอยู่กลาง มีลิ้นทำด้วยทองเหลืองหรือเงิน *การละเล่นที่ใช้แคนนี้ยังมีอยู่อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า “หมอแคน” คือการลำหรือขับร้องที่คู่กับแคน โดยมีแคนเป็นเครื่องประสานเสียงและให้จังหวะ

ข. วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด ได้แก่วรรณกรรมที่ไม่สามารถจะจัดเข้ากับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้ เพราะการสรรค์สร้างวรรณกรรมเหล่านี้ขึ้นมาจากจุดมุ่งหมายต่างกัน เช่น

๑) เพื่อใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ บทสวดชวน (สู่ขวัญ) มีสวดขวัญอยู่กรรม สวดขวัญเด็ก สวดขวัญหนุ่มสาว (แต่งงาน) สวดขวัญเหือน (เรือน) ฯลฯ

๒) ใช้เทศน์ในพิธีขอฝน ได้แก่ พระยาคันคาก พระยาปลาซ่อ

๓) เพื่อเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว ได้แก่ คำผญา (เป็นแบบมุขปาฐะ)

๔) เพื่อเล่ากันเล่นสนุกสนาน ได้แก่ เรื่องเซียงเมียง (คล้ายเรื่องศรีธนญชัย) นิทานโตงโตย (มุขปาฐะ) และนิทานก้อม

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ภูมิหลังของวรรณกรรมอีสานมาจากการที่มีชาวไทยพวกหนึ่งอพยพมาตามลุ่มน้ำโขง และได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ต่อจากนั้นได้อพยพข้ามฟากมาตั้งถิ่นฐานทางฝั่งไทย และได้นำคติความเชื่อและจารีตประเพณีต่าง ๆ เข้ามาด้วย และถือว่าการเริ่มต้นของวรรณกรรมอีสานอย่างแท้จริง เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้วลักษณะของวรรณกรรมอีสานมีหลายลักษณะ แต่ที่เด่นได้แก่ เป็นวรรณกรรมนิรนามและเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานิยม อันหมายถึงเป็นวรรณกรรมที่นำคำสอนในพระพุทธศาสนา ไปสอดแทรกลงในเนื้อเรื่องโดยผ่านตัวละครเอก

* พระธรรมธีรราชมหามุนี (ธีร์ ปุณณโก), “แคน” มรดกชาวอีสาน, รวบรวมโดย บุญเรือง จรรยาศรี, (พระนคร : โรงพิมพ์ประยูร, ๒๕๐๕), หน้า ๓๕๕.

หรือตัวละครร้ายไปพร้อม ๆ กัน และที่สำคัญคือวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจัดเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในภาคอีสานมากกว่าภาคอื่น ๆ สำหรับประวัติความเป็นมาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมี ดังนี้

๑) ภูมิหลัง : วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ มีภูมิหลังมาจากการที่มีคนกลุ่มหนึ่งได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ต่อมาได้มีการอพยพข้ามฟากมาตั้งถิ่นฐานทางฝั่งไทย เมื่อมีการมาอยู่ร่วมกันแล้วได้ก่อให้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าชนชาวอีสานและชนชาวลาวมีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมร่วมกัน และคนกลุ่มดังกล่าวได้กลายเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสานจนถึงปัจจุบัน คุณลักษณะพิเศษของชาวอีสานเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน รักการพูดเป็นจังหวะและสัมผัส กาลต่อมาอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์กับอีสาน อีสานจึงรับเอานิทานชาดกพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ (นิทานชาดก) และพระเจ้า ๕๐ ชาติ (ปัญญาสชาดก) จากล้านช้างด้วย กวีอีสานได้นำเรื่องจากนิทานชาดกมาแต่งเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นขึ้น วรรณกรรมอีสานจึงได้เริ่มต้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

๒) ผู้แต่ง : ผู้แต่งวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย คือ ปางคำ ซึ่งน่าจะหมายถึงกษัตริย์หรือตำแหน่งผู้แต่งหนังสือในราชสำนัก ส่วนสมัยที่แต่งผู้วิจัยพบว่า แต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.๒๑๓๔ : ๒๒๔๑) เพราะเหตุการณ์ทางสังคม ประกอบลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม และการพรรณนาที่สอดคล้องกับวรรณกรรมที่แต่งในสมัยเดียวกัน เกี่ยวกับที่มาของชื่อเดิมเชื่อว่ามาจากปัญญาสชาดก ผลการศึกษาพบว่า ไม่มีสังข์ศิลป์ชัยในปัญญาสชาดก แต่มีเค้ามาจากประวัติศาสตร์ล้านช้าง สมัยมีข้อขัดแย้งในราชสำนักหลายยุคหลายสมัย แต่แอบอ้างว่าเป็นชาดกเพื่อจุดมุ่งหมายในการอบรมสั่งสอน

๓) ลักษณะการแต่ง : วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีลักษณะการจดบันทึกโดยใช้โคลงสารที่เรียกว่า โคลงวิษุมาลี และนิยมใช้อักษรไทยน้อยบันทึกหรือจารด้วยอักษรไทยน้อย ดังตัวอย่างที่พบเป็นฉบับใบลานที่จารใน พ.ศ.๒๔๓๘ และเป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทนิทานคำกลอน และมีลักษณะที่สามารถสะท้อนให้เห็นแก่นของเรื่อง ทั้งที่ภาวะดำมืด (อกุศล) และภาวะสว่าง (กุศล)

๔) จุดมุ่งหมาย : ท้าวปางคำผู้ประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้น ก็เพื่อแสดงความสามารถของตนในด้านการประพันธ์ร้อยกรอง ด้วยพิจารณาจากที่ชาวอีสานมีอุปนิสัยรักกาพย์กลอน การพูด

คล้องจองกัน และมีความกล้าหาญที่จะแสดงออก ดังจะเห็นได้จากคำสุภาษิตต่างๆ ล้วนแต่เป็นคำที่ลึกซึ้งกินใจผู้อ่านหรือผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง โดยศึกษาได้จากการโต้ตอบกันเป็นผลของชายหญิงชาวอีสาน ยามเมื่อพบกันในงานต่างๆ ฉะนั้น ท้าวปางคำซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้และมีความสามารถในเชิงกาพย์กลอน จึงมีอาทนต์เจนนิงอยู่ได้ โดยเฉพาะท้าวปางคำเน้นใจในฝีมือกาพย์กลอนของตนอย่างยิ่ง ดังได้เขียนไว้ในตอนต้นเรื่องสังข์ศิลป์ชัยว่า

เมื่อนั้น ปางคำกุม	คะนิงท้มมัทธมาก
เห็นอู่ ยามยอดแก้ว	เทียวใช้ชาติพระองค์
.....	
การที่อัสจรรย์ล้ำ	โลกางทูป เฮนนี้
มีในห้าสิบชาติแท้	เทียวใช้สงสาร แท้แล้ว °

จากข้อความข้างนี้แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของท้าวปางคำว่า ท้าวปางคำมั่นใจในฝีมือการประพันธ์ของตนเองอย่างยิ่ง จึงประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้น เพื่อให้ “ไว้แก่ไตตองปูน แวนแยงยามแก่น” คือไว้ให้คนอ่าน และคิดถึงเหมือนกระเจงกาส่องดูตนเองเมื่อยามยากลำบาก นอกจากนี้ยังประพันธ์ขึ้นเพื่อให้ “เป็นที่ ยุงแยงฝูง พ่าเพิงพายช้อย” ซึ่งหมายความว่า เพื่อให้คนรุ่นหลังไว้อ่านและพูดถึงในภายหลัง ด้วยเหตุนี้จุดมุ่งหมายที่เด่นชัดของท้าวปางคำ จึงควรเป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องการฝากฝีมือในเชิงประพันธ์ของตนไว้ในวรรณศิลป์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้กล่าวยกย่องและระลึกถึง

๒.๓ พฤติกรรมความเชื่อในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

วรรณกรรมหรือนิทานพื้นบ้านเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้ถูกจัดประเภทเป็นวรรณกรรมด้านพระพุทธศาสนา งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาประเด็นพฤติกรรมความเชื่อในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๓.๑ ความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม

ความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เริ่มต้นที่ยักษกุมภัณฑ์ไม่ทันระวังจิตของตนเอง ปล่อยให้ความารมณ์เข้าครอบงำจนไม่สามารถระงับได้ จึงเป็นต้นเหตุแห่งการทำความชั่ว คือการไปลักเอานางสุมนทาน้องสาวของพระยาสุทราษ เจ้าผู้ครองนครเป็งจาล ดังความว่า

° ศิลา วีระวงศ์, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑-๒.

มันก็เล่าเชื่อม	แปนเปาเลขกระสัน
กุมภันท์เสวย	โภชนาคือจวน
ชลทาเท้า	สองแควไหลหลัง
กระสันเกี่ยวแก้ว	ถือลั่นลูปทรงวง °

(ยักษ์กุมภันท์มองเข้าไปในปราสาทมีแต่ความว่างเปล่า เป็นเหตุให้เสวยอาหารเหมือนกลืนยาพิษน้ำตาไหลรินอาบสองแก้ม จึงเกิดความกระสันอย่างหนักจนหวีไปถึงหัวอก)

อีกตอนหนึ่ง เป็นตอนที่โอรสทั้งหกปรึกษากันที่จะกำจัดสังข์ศิลป์ชัย จึงหลอกให้สังข์ศิลป์ชัย ลงอาบน้ำและได้ผลักสังข์ศิลป์ชัยตกน้ำ ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นการทำกรรมชั่ว และในที่สุดผลของการทำกรรมชั่วของโอรสทั้งหก ก็ถูกกรรมที่ตนทำตามสนอง หลังจากนางสุมณฑาเล่าความจริงสู่พระยาสุรราชสืบเรื่องราวทั้งหมด พระองค์ทรงพิโรธมาก ดังความว่า

ชื่อว่าไอศวรเบื่อง	บอระเมलगเล่า ก็ดี
คือดั่งน้องหากู้	เห็นแจ้งไปปูน พระเอย
เมื่อนั้น พระบาทรู้	คณิงเน่งตรองตรัส
.....	
พระก็ให้ดื่มซ้ำ	คนเคร่งหลาวแหลม
แลงงายโดย	ดั่งหมูเขาเลี้ยง
กรรมกะซังเกี่ยว	กองวายเวียนคอบ
โดยอิงเอ้า	ในน้ำเมื่อมัว ^๒

(เรื่องเบื่องสูง (ฟ้า) ถึงน้องรู้ก็ไม่อาจบรรยายได้ เมื่อพระยาสุรราชฟังอย่างนั้นแล้ว ก็ครุ่นคิดหนัก จึงตรัสว่าพวกนี้ชั่วช้าจริง ๆ ทำโทษเสียให้เช็ดเหลาบ เลี้ยงยากและปลีองข้าวสุกด้วย จึงบอกให้ผู้เกี่ยวข้องไปจับใส่กุญแจมือมา ดำรวจวังจึงรีบไปจับมาด้วยการใส่โซ่ตรวน พ่อแม่เดือดร้อนทั่วหน้า โหรนางเสนหยาแผ่ ต่างถูกจองจำเข้าที่ขัง พระองค์ให้ระแวงระวังอย่างเกรงครัด การเลี้ยงดูก็เลี้ยงอย่างหมู และขังไว้เหมือนอึ่งอ่างที่ถูกขังไว้ในที่แคบ ๆ มองอะไรก็ไม่เห็น)

° คีลา วีระวงศ์, สังข์ศิลป์ชัย, (บางกอก: โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๒), หน้า ๘ และ ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๗.

^๒ ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๓๐๒.

ความอีกตอนหนึ่งที่ปราชญ์อีสานกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ชาตินี้ชาติหน้ามาเป็นเครื่องโน้มน้าวจิตใจให้คล้อยตามจนเกิดความเกรงกลัวต่อบาป แม้แต่การโกรธกันก็ไม่ควรโกรธ เพราะหากโกรธกันแล้วก็จะเป็เหตุให้โกรธกันทุกชาติไป ดังความว่า

ยาได้หมายหมายหมั้น	เวรกันหลายชาติ
ลอนว่าบาปแบ่งให้	เวรใช้ชาติกัน บ่สู้
ให้ค่อยทำเพียรเว้น	ปาปิงการบาป
อดอ้มไว้	ยาได้ฮ้าวทำ ^๑

(โกรธกันอย่างไรก็อย่างจองเวรกันเลย มิฉะนั้น กรรมเวรที่ก่อไว้ก็จะตามสนองกันในทุกชาติ ทางที่ดีคือต้องเว้นจากการทำบาปกรรมต่อกัน ให้อุดทนและอย่ากระทำเลย)

จากการที่ยักษ์กุมภกันท์กระทำการชั่วตามทีกล่าวแล้ว ในที่สุดยักษ์กุมภกันท์ก็ตาย เนื่องจากไม่ยอมคืนนางสุมนทาให้แก่สามกุมาร (สีโห สังข์ศิลป์ชัย และหอยสังข์) ผู้เป็นหลาน ออกติดตามเอาอา กลับคืนนครเบ็ญจาล แต่ยักษ์กุมภกันท์ไม่ยอมคืนให้ จึงเกิดการสู้รบกันขึ้นในที่สุดยักษ์กุมภกันท์ก็ถูกฆ่าตาย ดังความว่า

มันก็กับกายป็น	เป็นไก่อ่แสนตัว
คะนึ่งคะเนืองลับ	ช่วงชิงนางได้
มะหามารอุ้ม	เอาอาได้คว่น
แยงสู่พื้น	กะดานคั่นดั่งลม
.....	
ใจม่างม้อย	คิดเกลียดลามเลิง
กอยถึงสวย	ขาดนางนำได้
จุนจูเถ้า	เถียงชมชามอด
น้อยนึ่งแคว	คาม้างมอดจม ^๒

(ยักษ์ได้แปลงร่างเป็นไก่อ่แสนตัว บินล้อมรอบชิงอุ้มเอานางสุมนทาไปได้ และรีบหนีไป โดยคว่น ราวกับสายลม ทีแรกสังข์ศิลป์ชัยก็ตกใจ จึงบอกให้หอยสังข์กับสีโหวิ่งลัดหน้าจนถึงมหาสมุทร การ ต่อสู้เสียดังก้องมหาสมุทร หอยสังข์ก็ฟันเปลวไฟใส่ห่มุมาร และสีโหก็ส่งเสียงร้องดังสนั่นหวั่นไหว เสียดังก้องเข้าหูของห่มุมาร (ตัวปลอม) เป็นเหตุให้ถึงแก่ความตายทั้งหมด เหลือแต่ยักษ์กุมภกันท์ (ตัวจริง) ผู้เดียวมหาสมุทรคลั่งมีดมัว และน้ำในมหาสมุทรก็เหือดแห้งหมด ใจ

^๑ อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๑๘.

^๒ มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, มปป), หน้า ๒๓๔ - ๒๓๕.

ยักษ์กุมภัณฑ์โกสัฬมคความรู้จัก และได้โอบเอานางสุมนทามาเพื่อหอมแก้ม แต่ทำไม่ได้เพราะหมดแรงเสียก่อน ชั่วเดียวเดียวใจยักษ์ กุมภัณฑ์ก็ดับลง)

๒.๓.๒ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้น ได้แก่ ตอนที่วรุณนาคพ่ายแพ้ต่อสังข์ศิลป์ชัยแล้ว สังข์ศิลป์ชัยก็ได้กล่าวสอนวรุณนาคให้เกรงตัวต่อการไปสู่ันรก ดังความว่า

เทื่อนี้ ลุงพำได้	เป็นอาดสงสาร
ทั้งแดนกอง	ชั้นชมสบายย้อน
ให้ท่านอารมณ์น้อม	ในทัมม์ทั้งแปด นั้นเนอ
.....	
ฝูงนี้เป็นทางถึงอะเวจี	บ่อเซียงเซ้งฮ้อน
อันนึ่งเป็นโจรแจ้ง	จิงไฮฮ้ายเฮ้ง
ของเพื่อนเมียน	แพงไวญ่าชิง เจ้าเอย ^๑

(บัดนี้ พระเจ้าลุง (วันนูลา) ก็ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครอนธราชแล้ว ไฟรฟ้าข้าแผ่นดินก็ฝากความหวัง ว่า จะอยู่สุขสบายด้วยฝีมือ (บารมี) พระเจ้าลุง จึงขอให้ท่านดำรงตนอยู่ในธรรม (ศีล) ๘ ประการ ซึ่ง จะช่วยให้อยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืนโดยแท้ อนึ่ง อย่าโลภมาก อย่าเที่ยวเบียดเบียนผู้อื่น เพราะนี่คือหนทางสู่ันรกอเวจีโดยแท้ อีกประการหนึ่ง อย่าเป็นโจรร้ายที่ลักชิงข้าวของคนอื่นที่เขา รักและหวงแหน)

อีกตอนหนึ่งได้แก่ตอนที่หลังจากยักษ์กุมภัณฑ์ตายแล้ว นางสุมนทาก็ขอให้ดวงวิญญาณของยักษ์กุมภัณฑ์ไปสู่สวรรค์ อย่าได้ห้วงหาอาวรณ์อะไรเลย ดังความว่า

ให้เจ้าคิดต่อตั้ง	ครองประเสริ,นิระพาน นั้นเนอ
อันที่เมียบลอยพลัด	อย่าคณิงคอมพ้อน
.....	
อย่าได้อุกขลุกลงแล้ว	สงสารในโลก
ให้เจ้าคิดต่อตั้ง	เมืองแก้วยอดสวรรค์ ^๒

^๑ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๗๔.

^๒ อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๖๐.

(ขอให้ใจมุ่งสู่พระนิพพานที่ปราศจากเมียบ่อยไปอย่าไปคิดถึง ส่วนศรีดาจันทร์ถูกรักนั้นนางก็มาเก็บศพด้วย รวมทั้งไวยเวกหลานอีกคนก็มาช่วยงานด้วย อย่าคิดถึง อย่าได้คบหากับใคร เพราะเจ้าเป็นเหล่าผีร้าย อย่าได้ เดือดร้อนวนเวียนอยู่ในโลก ขอให้ใจมุ่งสู่ **สวรรค์**)

อีกตอนหนึ่งที่กวีได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ไว้ใน “สินไชยฉบับปราจีนบุรี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ว่า การสร้างกุศลหรือความดีเป็นสิ่งที่ทำยาก โดยเฉพาะความโกรธหากฆ่าไม่ได้ก็ไม่เห็นยอดสวรรค์ ดังความว่า

อันว่า เป็นคนสร้าง	โกศลยากยิ่ง แม่เอย
อย่าได้มีโกธา	ข้าเสียจริงแท้
ก็จึง ได้เมื่อเกิดขึ้น	ดาวดิงส์ดอมเทียม
ครั้นว่า ข้าโกธะบ่ได้	บ่เห็นแท้ยอดสวรรค์ แม่เอย ^๑

(ธรรมดาว่าคนเราจะสร้างกุศลหรือความดีเป็นสิ่งยากยิ่ง ฆ่าความโกรธได้จึงจะได้ขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดิงส์ แต่หากว่าฆ่าความโกรธไม่ได้ก็จะไม่เห็นยอดสวรรค์ (ไม่ได้ขึ้นสวรรค์))

อีกตอนหนึ่งเป็นตอนที่นางสุมณฑาได้กล่าวถึงดวงวิญญาณของยักษ์กุมภกันท์ว่า ขอให้ไปสู่สวรรค์และสู่นิพพาน และการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้คนตาย ก็เป็นความเชื่อว่าเป็นสิ่งนำไปสู่สวรรค์ ดังความว่า

แล้วจึงอุทิศบุญน้อย	สังขะราชกุมาร
กับสุรसानาง	พ่อเดียวเป็นเจ้า
.....	
ในเมืองชั้น	เป้งจาลนัศเรศ
ตรงแท่นแก้ว	คนเฝ้าสู่สลดอน แท้แล้ว ^๒

(แล้วจึงปราบดาภิเษกสังขะราชกุมารกับน้องสาวขึ้นครองราชย์สมบัติแทนพระราชบิดา ผู้ไปสู่สวรรค์แล้ว ยังคงมีแต่พระสังขะราชกุมารเท่านั้นครองนครเป้งจาลสืบมา ซึ่งเป็นที่จงรักภักดีของคน เป็นจำนวนมาก)

^๑ เบญจพร เรื่องเลิคนิยาย, “สินไชยฉบับปราจีนบุรี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐๒.

^๒ อ้างแล้ว, ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๓๗.

๒.๓.๓ ความเชื่อเรื่องบาปบุญ

ความเชื่อเรื่องบาปบุญที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่ ตอนที่เมื่อพระยาสุรราชได้ธิดาทั้งเจ็ดของนันทะเศรษฐีมาอภิเษกเป็นมเหสีแล้ว ได้เชิญเสด็จมเหสีทั้งแปด (รวมนางลุนด้วย) ไปพบแล้วบอกความประสงค์ว่า อยากได้โอรสผู้มีบุญและมีความเก่งกล้าสามารถมาเกิดด้วย เพื่อจักได้ติดตามเอาอาคือนางสุมนทากลับไปคืนนครเบ็ญจาลต๋อไป ดังความว่า

ดูลาจอมขม่อมไ้	ทั้งแปดมเหสี พี่เอย
เสาก็เพ่งแพ่งปะสงค์	ขอบพระทัยทั้งค้าย
.....	
เสาก็หวังกัศก้า	หนม้นมิย่อน
ก็บ่อแล้วไปโยชนัย้อน	ยังเกียวกิดทวง แท้แล้ว ^๑

(ดูก่อนมเหสีทั้งแปดผู้ที่เรารักและหวงแหนมาก บัดนี้เราปรารถนาลูกชายผู้ประเสริฐมีเดชกล้า และ เป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลกให้ปราบชนะศัตรูหมู่มาร เจ็บใจนักที่มารข่มเหงน้องสาวเรา หวังจะจัดการกับมันอย่างไม่ลดละ ถึงอย่างนั้นก็ยังเจ็บใจอยู่มาก ขอให้น้องทุกคนปรารถนาให้มาก ๆ ที่จะได้ยอดคนและมีบุญมากมาเกิดด้วย หากใครมีบุญมากได้ลูกชายผู้ประเสริฐ เราจะแต่งตั้งผู้นั้นเป็นมเหสีเอกแต่เพียงผู้เดียว)

อีกตอนหนึ่งเป็นตอนที่นางลุนได้ตั้งความปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อพระอินทร์ ด้วยความหวังว่าอานิสงส์อันเกิดจากการบำเพ็ญความดีในครั้งนี้ ขอให้ได้โอรสผู้มีบุญมาเกิดด้วย ดังความว่า

เมื่อนั้น ออละไหมหน้า	น้อยนาตนางลุน
นางก็สะมาทานลิล	พำพาจะนาอ่อน
แล้วจ๊ะจะทิตถานน้อม	เถิงองค์อินทะราช
ขอหน่อฟ้า	บุญยกว้างเกิดดอม แด่ถ้อน ^๒

(คราวนั้น นางลุนผู้เลอโฉม นางก็สมาทานศีลและภาวนาแล้ว จึงอธิษฐานต่อพระอินทร์ขอให้ผู้เป็น ยอดคนและมีบุญมากมาเกิดด้วยเถิด)

อีกตอนหนึ่งเป็นตอนตอนที่แสดงถึงอำนาจของแรงบุญที่นางลุนได้กระทำ เป็นเหตุให้อาสน์ของพระอินทร์แจ้งกระด้าง จนเป็นเหตุให้จอมเทพคือท้าวสักกะต้องลงมาช่วย ดังความว่า

^๑ อ่างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

ขอให้เป็นยอดแก้ว	ตนปะเลิดอุดม
เป็นโพธิยาน	ยิ่งชายเชิงกำ
.....	
เมื่อนั้น สักโกให้	เทโวหลังโลก
เห็นหน่อแก้ว	สองเจ้าปาณา °

(ขอให้ได้ยอดคนผู้ประเสริฐ อุดมด้วยแนวโพธิญาณ และเป็นชายที่เกลี้ยกล้ำ มีเดชชนะคนชั่ว เป็นคนเหนือกว่าใครในโลกนี้ เมื่ออธิษฐานแล้วล้มตัวลงนอน จากนั้นก็ร้อนถึงพระอินทร์ ทิพยอาสน์ก็แจ้งกระดังและมีไอเป็นฟองฟอดขึ้นมา เวลานั้นท้าวสักกะผู้เป็นองค์จอมเทพ ก็ส่งดูโลกจึงเห็นสองนางผู้ปรารถนาสิ่งดังาม)

อีกตอนหนึ่งได้แก่ตอนที่สังข์ศิลป์ชัยจะนำเอาอาคือนางสุมณฑาทลับนครเป็งจาล แต่นางสุมณฑาได้แสดงความอาลัยอาวรณ์ (อันเป็นอารมณ์ของความโลภ) ไม่อยากจากยักษ์กุมภัณฑ์ผู้สามี สังข์ศิลป์ชัยจึงได้ต่อว่านางสุมณฑาด้วยความรักของพระบิดาว่า เมื่อทำบุญทำทานอะไรก็กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญกุศลถึงเสมอ ด้วยคิดว่าตายแล้ว และกล่าวถึงการเสพสมกับยักษ์มารว่าเป็นการตัดทอนทางสู่พระนิพพานด้วย ดังความว่า

คิดเมื่อพระวอระบิดาด้าน	วันพอฟันเล่า
ขุนอยู่ล้อม	หลายชั้นบ่อบาน
.....	
อจกสามเห็นห้อง	นิระพานคอมเฟ้น
ด้วยเหตุเจ้าเสพซ้อน	สวงฮ้ายบาปหนา แท้แล้ว ๒

(นึกถึงพอบ่นถึงอันนับเป็นพันครั้ง แม้จะมีเสนาล้อมรอบก็ไม่มีใจเบิกบานเลย ในเวลาเช้าก็ตักบาตรทาน วัตถุสิ่งของ ในวันพระก็เจริญธรรมรักษาศีลไม่เคยขาด ก็ไม่รู้ว่ามิชีวิตรอยู่หรือไม่ พระองค์ได้ทรงทำบุญกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ แต่บัดนี้อาได้ไปเกลือกกลั้วกับยักษ์กุมภัณฑ์ ซึ่งไม่ใช่ความรักที่เป็นฮึดคงที่ดังาม อาจจะไม่ได้เห็นพระนิพพานเหมือนคนอื่นเขา เพราะอาไปมีสามมียู่กินกับผีร้ายบาปหนา (ยักษ์ กุมภัณฑ์)

° อ่างแล้ว, มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๒.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

๒.๓.๔ ความเชื่อเรื่องผีและเทพ

ลักษณะความเชื่อเรื่องผีและเทพ เป็นเรื่องที่มีปรากฏค่อนข้างมากในวรรณกรรมอีสาน เรื่องสังข์ศิลป์ชัย และมีส่วนเกี่ยวข้องกับตัวละครตั้งแต่ต้นจนจบก็อาจกล่าวได้ โดยเริ่มตั้งแต่ยักษ์กุมภกัณฑ์ซึ่งถือว่าเป็นเทพด้วยเช่นกันแต่เป็นเทพ (เจ้าของเมืองผี) ของเมืองยักษ์ ดังนั้นตามความรู้สึกหรือความเข้าใจของคนทั่วไปจึงกล่าวว่ายักษ์ก็คือผีชนิดหนึ่ง ส่วนเทวดามีปรากฏชัดก็ตอนที่มเหสีทั้งแปดได้อธิษฐานจิตขอลูกกับพระอินทร์ และตอนท้ายของเรื่องที่จบลงด้วยดีก็เพราะเชื่อและปฏิบัติตามคำแนะนำของพระอินทร์ คือให้ทุกฝ่ายปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่เคยมีมา หลังจากทุกฝ่ายได้ปฏิบัติตามแล้วเรื่องราวก็จบลงด้วยดี อันหมายถึงพระยาอภัยกุมภกัณฑ์ก็ได้นางสุมนทากลับไปเป็นภรรยาดั้งเดิม ส่วนพระยาสังข์ศิลป์ชัยก็ได้ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม เป็นเหตุให้ประชาชนพลเมืองอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป และในระหว่างดำเนินเรื่องไปตามลำดับนั้น ทั้งผีคือผีดำ ผีเถื่อน ผีบ้านผีเมือง ฯลฯ ทั้งเทพคือท้าวเวสสุวรรณ ฯลฯ ต่างก็มีบทบาทสำคัญทำให้เรื่องดำเนินไปด้วยดี

จากเรื่องที่เล่ามาสามารถกล่าวได้ว่า เป็นการยากที่จะแยกทั้งผีและเทพออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เพราะ “ผี” เป็นคำที่คนไทยทั่ว ๆ ไปใช้ในความหมายเหมือนกับ “อมนุษย์” หรือ “ปีศาจ” ส่วนคำว่า “เทพ หรือ เทวดา” หมายถึงเทพเจ้า ซึ่งเป็นคำที่ได้มาจากความคิดเรื่องจักรวาลของพุทธศาสนาแบบฮินดู^๑ หากพิจารณาจากข้อความที่ยกมาดูเหมือนว่าตัวละครที่มีส่วนช่วยให้เรื่องมีสีสันและตื่นเต้นตลอดเรื่องเห็นจะได้แก่ผีและเทพนี่เอง เพื่อความง่ายต่อความเข้าใจเรื่องผีและเทพ จึงนำเสนอเป็น ๒ ความเชื่อ ดังนี้

ก) ความเชื่อเรื่องผี

ผีหรือภูตผีเป็นสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับที่มีอยู่เหนือธรรมชาติ ผีหรือวิญญาณตามความคิดและความเชื่อของคนไทยทั่วไปแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^๒ คือ ผีดีกับผีร้าย ผีดีคือผีที่ตามปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่ถ้าถูกรบกวนมากหรือคนปฏิบัติไม่ถูกต้อง เช่น ไม่เซ่นไหว้ตามประเพณีก็อาจสำแดงตนให้ปรากฏได้ ผีดีมีหลายชั้นหลายระดับ ที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ ได้แก่ ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ และผีวีรบุรุษ ส่วนผีร้ายคือผีที่เที่ยวหลอกหลอนและสร้างความหวาดกลัวให้แก่มนุษย์ ผีร้ายก็แบ่งออกได้หลายประเภท ได้แก่ ผีตายโหง ผีปอบ ผีกระสือ ผีโคมด และผีเปรต ความเชื่อเรื่องภูตผีหรือวิญญาณก็ไปกลมกลืนกับพื้นฐานเดียวกับภาคอื่นด้วย คือคนไทยส่วนมากมีความเชื่อเรื่องผีและเทวดามาก จะเห็นได้จากเมื่อเกิดความเดือดร้อนหรือแก้ปัญหาไม่ตก จะหัน ไปพึ่งพาอำนาจ

^๑ อ่างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๓.

^๒ วรากรณ์ ตุนา, “โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๑.

เหนือธรรมชาติเป็นหลัก ผีและเทวดาจะเข้ามามีบทบาทต่อมนุษย์มากที่สุด ในวรรณกรรมอีสานสังข์ศิลป์ชัยได้กล่าวถึงผีที่สำคัญ ๆ คือ

๑) ผีดำ^๑ เป็นผีที่มีบทบาทและมีความสำคัญมากกว่าผีอื่นในเรื่องวิถีชีวิต ตลอดจนพฤติกรรมทางสังคม ล้วนแล้วแต่ผูกพันอยู่กับผีดำทั้งสิ้น ผีดำหรือผีเรือนชาวอีสานหมายถึงผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษที่เคารพนับถือ เมื่อจะมีงานหรือมีพิธีสำคัญในบ้านเมืองของตนเอง หรือบุคคลในครอบครัวจะเข้าสู่พิธีสำคัญ เช่นการแต่งงานก็จะต้องมีการบอกกล่าว เพื่อความสุขความเจริญในชีวิต ผีดำในเรื่องนี้ปรากฏในรูปพิธีกรรม พิธีกรรมเลี้ยงผีดำจะกระทำเพื่อขอความช่วยเหลือ เช่น ช่วยแก้ปัญหาให้ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยและเลี้ยงขอบคุณที่อำนวยความสะดวกให้สำเร็จ

การเลี้ยงผีดำจะทำพิธีที่หอคำ ซึ่งจะปลูกไว้เป็นที่เฉพาะในบริเวณบ้าน เครื่องประกอบพิธีกรรมมีพานหมากพลู ฐูปเทียน เหล้า หมู กล้วย หรือซ้าง เมื่อเตรียมเครื่องเช่นสรวงพร้อมแล้ว ก็จะไปประกอบพิธีโดยพราหมณ์ ผู้ประกอบพิธีไม่จำเป็นต้องผ่านเจ้าพิธีทางผีแต่อย่างใด เช่น เมื่อพระยาสุรสาทรทรงฝันร้ายเกรงจะได้รับโทษทัณฑ์ หรืออันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งแก่นางสุมนทาก็ทำพิธีเลี้ยงผีดำ ดังความว่า

เชิญอยู่ห้อง	เสียงแม่ในสถาน
พันปีปุ่นประสงค์	อยู่ยืนยาเฝ้า
.....	
สองอ่อนน้อย	ให้เที่ยงเที่ยงระมา แค้นเอย
พันปีปุ่น	อย่าพานโทษฮ้าย ^๒

(ขอเชิญอยู่กับแม่ในวัง ให้มีอายุเป็นพันปีไม่แก่เฒ่า เมื่อเสร็จพิธีการแล้ว ยกมืออ่อนวอนผีบรรพบุรุษ ขอให้ผีทั้ง ๒ ฝ่าย (ตายายและปู่ย่า) มากิน คราวนี้ข้าพเจ้าได้ฆ่าควายและซ้างถวายเป็นพลีกรรม ขอให้ สุมนทากับศรีดาจันทร์มีอายุมั่นคงยืนเป็นพันปี อันตรายอย่าได้มากล้ำกราย)

จะเห็นว่าการดำรงชีวิตในทุกกรณีที่เห็นหัวเลี้ยวหัวต่อ จะมีการเช่นสรวงบวงสรวงและบอกกล่าวผีดำเสมอ แม้แต่ฝันร้ายอาจทำให้สูญเสียสิ่งสำคัญก็เชื่อว่าผีดำลงโทษต้องทำพิธีกรรม เพื่อให้หายจากเคราะห์ภัยนั้นๆ ดังพระยาสุรสาทรฝันร้ายก็กล่าวถึงการเช่นสรวงผีดำ ความว่า

^๑ ผีดำ หมายถึง ตัวแทนของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นผีที่ชาวอีสานให้ความเชื่อถือและยึดมั่นเป็นที่พึ่งทางใจ สามารถให้ความคุ้มครองป้องกันอันตรายต่างๆ ได้ด้วย คุณใน อภิศักดิ์ โสมอินทร์, โลกทัศน์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (มหาสารคาม : โรงพิมพ์อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕๑.

^๒ อ้างแล้ว, ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๘๕.

เป็นเพื่อค้าควนเข้ม	ไบโทยทนต์องค์ ท่านรือ
กูจกวางควายคุณ	คู่ฮามเฮียงฆ่า
แนมหายฮ้อน	ยาเยียวฮ่านหว่ง
น้องพีพุ่น	ปุ่นโกล้หนีขวแซน

(ผีปู่ผีปามาทำหรืออย่างไร จะฆ่าควายงาม ๆ ๑คู่เพื่อเป็นพิธีกรรม ขอให้หายโศกโรคภัย นางจันทาได้เข้าไปกอดกุมและหนีขวแซนเอาไว้)^๑

เมื่อพระยาสุรสาขได้รับนางสุมณฑาและนางสีดาจันทร์คืนนครเป็งจาลแล้ว ก็ทำพิธีสู่ขวัญพร้อม ๆ กุมารทั้งหก และทำพิธีเลี้ยงผีดำให้ช่วยคุ้มครอง นอกจากนี้ตอนที่พญานาคจะมาขอนางสีดาจันทร์ ก็มีการประกอบพิธีกรรมขอให้ผีดำช่วย เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ชาวอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับผีบ้านผีเรือนเป็นอย่างดี ดังความว่า

บางพ่องหาฮิดก้ำ	คลองแห่งสารถิ
ปุ่นโทนธร	ผอกหมูหมายดำ
พ่องกัซกซ่องซี่	เชิงหนึ่งแนนเหลื่อง
หมอหมายเคราะห์	คาดเป็นปีฮ้าย ^๒

(ตามจารีตตามกองที่เคยปฏิบัติกันมาอย่างการขอขมาผีบ้านผีเรือน บางคนมาจากโรคภัยไข้เจ็บ บางคนว่ามาจากกระสุน พญานาคก็ชี้ช่องทางให้พิธีกรรมต่อผีแนนหรือผีฟ้าด้วย และหมอทำนายว่าปีนี้เป็นปีไม่ดี)

๒) ผีเถน มนุษย์เชื่อว่าผีเถนหรือผีฟ้ามีความยิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลาย และมีลักษณะเป็นเทพมากกว่าผี และถือว่าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ และเชื่อว่าสมัยก่อนมนุษย์สามารถติดต่อกับพระยาเถนได้ มนุษย์เชื่อว่าพระยาเถนมีหน้าที่ให้ฝนแก่มนุษย์ ดังนั้นจึงต้องจัดพิธีกรรมเพื่อเป็นการเตือนพระยาเถนให้ทราบว่า ชาวบ้านชาวเมืองต้องการฝนเพื่อการเพาะปลูก เช่น พิธีจุดบั้งไฟขอฝน การดำผีฟ้าเพื่อรักษาโรค แม้แต่การต่องหรือเสี่ยงทาย เพื่อค้นหาสิ่งที่ไม่ดีหรือไม่ดี หรือพบเห็นได้ ดังที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่ตอนที่พระยาสุรสาขตามหาที่อยู่ของศิลป์ชัยไม่พบ ดังความว่า

^๑ อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๑.

ผู้วิจัย เสี่ยงบั้งไฟ บอกให้พระยาเถนทราบว่าการฝน ส่วนเสี่ยงสนูว่าหรือเสี่ยงโหวด บอกให้พระยาเถนทราบว่าฝนหยุดตกได้แล้ว เพราะช่วงเดือนสิบสองเป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าว น้ำจึงไม่จำเป็น

พรั่งพรั่งถ้อย	แถลงคาคำขวาง
มิคาเกณยานาสรณ	เสียดเสียดนึ่ง นึ่งรือ
คู่จวนความเท่า	แถมถึงท้าวใหญ่
พระปู่ให้	ทันม้ามุ่งดู ว่านา ^๑

(คำพูดก็ไหลออกจากร่างทรง ดูเหมือนว่าได้ฝากความไปถึงเทวดา จะเป็นการยากเปล่า
หนอที่เชิญเข้ามาเข้าทรงนี้ พระปู่ให้ฉันจื้อมาดู)

๓) ฝึมหะศักดิ์หลักเมืองหรือฝึบ้านฝึเมือง ฝึชนิดนี้ในเรื่องสังขศิลป์มีความสำคัญต่อ
ชีวิตและความเป็นอยู่ของบ้านเมือง ในฐานะเป็นผู้คอยปกป้องคุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้สงบ จึงมี
การเช่นสรวงบวงสรวงและมักจะทำควบคู่ไปกับการเช่นสรวงผีคำ ความเชื่อเกี่ยวกับฝึมหะศักดิ์หลัก
เมืองมีปรากฏในสังขศิลป์ เช่น ตอนพระยาชัยกุ่มภักจะลักลอบนางสุมนทาหนีไปเมืองอ
โนราห์ ซึ่งแสดงว่ามนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับฝึมหะศักดิ์หลักเมืองที่คอยดูแลรักษาความสงบ และ
คุ้มครองความปลอดภัย ดังความว่า

เทื่อนี้กูแหวได้	โดยประโยชน์อันคณิง แลเด
มันก็สวายอาคม	ผาบผิมเชื่อ
เมื่อนั้นฝึเมืองย่าน	ยักษ์โขขามเดช
เลยเล่าละหน่อแก้ว	กลางห้องฟ่ายพัง ^๒

(คราวนี้ กูมาเพื่อประโยชน์ที่คิดไว้แล้ว จึงร่ายคาถาอาคมปราบผีประจำเมือง ฝึเมืองกลัว
ยักษ์ผู้มีฤทธิ์มาก จึงพากันหนีนางสุมนทา จนเหลือนางเพียงคนเดียว)

๔) ฝึวิญญาณบรรพบุรุษ ชาวอีสานเชื่อว่าเมื่อพ่อแม่หรือบรรพบุรุษตายไปแล้ว ดวง
วิญญาณ ยังเป็นสัมภเวสีคือแสวงหาที่เกิดไป ๆ มา ๆ ยังบ้านเรือนของลูกหลาน เพื่อคอยปกป้อง
คุ้มครองบ้านเมือง และดูแลความสุขทุกข์ของลูกหลานให้ได้รับความผาสุกอยู่เสมอ ดังนั้นชาวอีสาน
จึงมีประเพณีทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ มาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เมื่อมีการ
เช่นสรวงบวงสรวงใดก็จะเชิญมารับเครื่องสังเวยทุกครั้ง ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังขศิลป์มี
กล่าวถึงฝึวิญญาณบรรพบุรุษไว้ว่า

เสด็จขาดข้อ	แล้วเลิกประณมกร
จอมเมืองเมื่อ	มุ่งความถึงคำ

^๑ อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังขศิลป์, หน้า ๓๑๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

อัยโกแก้ว

ดวงสายักษ์ใหญ่ มากิน

เทื่อนี้ดูแต่งฆ่า

ควายช้างลูกขวัญ ลูกแก้ว

(เมื่อเสร็จพิธีการแล้ว ยกมืออ้อนวอนผิบรรพบุรุษ ขอให้ผีทั้ง ๒ ฝ่าย (ตายายและปู่ย่า) มากิน คราวนี้ข้าพเจ้าได้ฆ่าควายและช้างถวายเป็นพลีกรรม)^๑

จากความเชื่อเรื่องผีประเภทต่าง ๆ และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการเช้่นสรวง บวงสรวงผีที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้น เป็นการยืนยันได้ว่าความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งอยู่มากับศาสนาพุทธโดยตลอด และยังคงมีการเชื่อและนับถือกันอย่างเหนียวแน่นตราบนานทุกวันนี้^๒ แต่หากกล่าวหลักการของพุทธศาสนาแล้ว จะพบว่าพุทธศาสนาจะสอนเกี่ยวกับความจริงสูงสุดและเรื่องทางโลกอื่น ๆ ในขณะที่ความเชื่อเรื่องผีและเวทมนตร์มุ่งเฉพาะเรื่องทางโลก ในแง่ของความเป็นอยู่ประจำวันมากกว่า ความเชื่อเรื่องผีและเวทมนตร์ที่เห็นชัดเจนที่สุดในการทำหน้าที่ทางสังคม คือ การบำบัดรักษาโรคภัยซึ่งทำให้กลมกลืนกับพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี เพราะทำหน้าที่คนละด้านกัน กล่าวคือพุทธศาสนาทำหน้าที่เรื่องทีนอกเหนือจากการใช้ชีวิตประจำวัน ส่วนคติความเชื่อเรื่องผีและเวทมนตร์จะทำหน้าที่ในทางโลกโดยตรง^๓

ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่าพลีกรรมทุกครั้ง จึงต้องมีของถวายของหวานเป็นเครื่องสังเวยบวงสรวงอยู่ด้วยเสมอ ค่านิยมและความเชื่อเหล่านี้จึงมีส่วนช่วยวางโครงร่างของสังคมไทยอย่างที่คนไทยทั่วไปกำลังเป็นอยู่ และยังคงปรากฏอยู่ในทุกรูปแบบของชีวิตอย่างไทย ๆ และยังกำหนดทัศนคติของคนไทยที่มีต่อโลกและวิถีชีวิตอีกด้วย

ข) ความเชื่อเรื่องเทพ

ความเชื่อเรื่อง “เทพ” หรือที่เราทราบกันโดยทั่วไปว่า “เทวดา” ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีดังต่อไปนี้

๑) **พระอินทร์** เป็นเทพสูงสุดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วยังทรงเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของท้าวจตุโลกบาล พระอินทร์เป็นตำแหน่งกัลยาณชน ผู้ใดประกอบกุศลต่าง ๆ มากมายในชาติก่อน อาจเป็นพระอินทร์ได้ มนุษย์ถือกันว่าพระอินทร์เป็นเทพารักษ์ผู้ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ ทรงมีความเก่งกล้าสามารถในการรบและมีน้ำพระทัยเมตตา เมื่อพิจารณาในแง่ความเชื่อเรื่องพระอินทร์

^๑ อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๘๕.

^๒ อ้างใน A. Thomas Kirsch, “Complexity in the Thai Religious System: An Interpretation”, แปลโดย บุญจิรา ถึงสุข, จุลสารไทยคดีศึกษา, : ๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

จะเห็นว่าความเชื่อเรื่องพระอินทร์ได้รับแนวคิดจากอินเดียอยู่มาก พระอินทร์ตามลัทธิพราหมณ์หรือที่เรียกว่าอาถรรพเวทไสยศาสตร์ คัมภีร์นี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์พระเวท พระอินทร์ถูกถือว่าเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งในลัทธิพราหมณ์

การศึกษาเรื่องพระอินทร์นำความสนใจและความเชื่อให้แก่นุชนุ้ยมาก เพราะพระอินทร์มีฐานะเรื่องราวเกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์มากกว่าเทพองค์อื่น ๆ พระอินทร์ตามลัทธิไสยเวท คุณสมบัติของผู้จะเป็นพระอินทร์ได้ต้องเป็นผู้ที่เคยทำพิธีชักติ(อศวเมธมาแล้ว) อย่างน้อย ๑๐๐ ปี พระอินทร์เป็นโอรสของกัศยปเทพบิดรกับอภิติเทพมารดร พระกายของพระองค์มีรัศมีสีแดง เมื่อมีฤทธิ์แก่กล้าก็กลายเป็นสีทอง ในยุคพระเวทพระอินทร์มีฤทธิ์มาก และถูกจัดอันดับเข้าในอวตารปางหนึ่งของพระวิษณุ มีพระมเหสี ๔ องค์คือ สุธรรมมา สุชาดา สุนันทา สุจิตรา และมีนางอัปสรเป็นชายา ๕๒ นาง มีนางบำเรอพิเศษ ๒๔ ล้าน มีพระมเหสีที่ออกหน้าออกตาอีก ชื่อพระนางอินทราณีหรือศจี เมืองที่ประทับของพระอินทร์คือเมืองตรัยตรึงส์ (อมราวดี) มีพระราชรถเทียบด้วยม้าสีแดง มีช้างทรงชื่อเอราวัณ (ไอยราห์) มีพระวรกายยาวและมีอาวุธสำหรับถือหลายอย่าง คือศร ชื่อศักรธนู พระขรรค์ชื่อ ปัญธระ ขอส้างและร่างแห แต่ไม่โปรดวชิระมากกว่าอย่างอื่น ๆ มีทรงม้าสีขาวเผือก เทวสโมสร มีปราสาทที่ประทับและพระราชรถจิตรลดาวัน ปารุสกวัน มีบัณฑิตกัมพลเป็นที่ประทับสำหรับออกเทวสโมสร มีปราสาทที่ประทับและพระราชรถชื่อเดียวกันคือเวษยันต์ มีสารถิชื่อพระมาตุลีเทพบุตร ทรงโปรดเสวยน้ำโสมมากจนมีกำลังฤทธิ์เดช ต่อมาได้ถูกนับว่าเป็นโสมองค์หนึ่ง

คุณสมบัติของผู้เป็นพระอินทร์ คือต้องเป็นผู้ประพฤดิธรรมบำเพ็ญศีลธรรม ประกอบการกุศลสาธารณะต่าง ๆ ชาวพุทธมีความเชื่อว่าพระอินทร์เป็นผู้ประกอบไปด้วยความเมตตากรุณาต่อมวลมนุษยโลก พระนามของพระอินทร์มีมากมายจึงปรากฏทุกทิศทุกทาง เช่น อมรินทร์ โกลิย วัชรปาณี สักกะ สหัสเนตร สหัสนัย อมเรศ อมเรศวร มหาวาฬ เหล่านี้เป็นต้น พระอินทร์ทรงเป็นเทพที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มากที่สุด เพราะหากเทพจุติมาเกิดเป็นมนุษย์ ที่เดือดร้อนหรือต้องการความช่วยเหลือเมื่อใด พระอินทร์จะล่วงรู้โดยอาศัยหุทิพย์ ตาทิพย์ และทิพยอาสน์แจ้งกระดังง์ จึงเสด็จลงมาช่วยเหลือได้ทันที^{*} ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้กล่าวถึงพระอินทร์ก็ตอนที่นางลุนและนางจันทาหลังจากรักษาศีลเจริญภาวนาแล้ว จึงตั้งจิตประณมมือขออุกจากพระอินทร์ ดังความว่า

ขอให้ได้ออกคนผู้ประเสริฐ อุดมด้วยแนวโพธิญาณ และเป็นชายที่แก่แล้วกล้า มีเดชชนะคนชั่ว เป็นคนเหนือกว่าใครในโลกนี้ เมื่ออธิษฐานแล้วล้มตัวลงนอน จากนั้นก็ร้อนถึงพระอินทร์

^{*} วราภรณ์ ดุณา, “โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๔๓ – ๑๔๘.

ทิพย์อาสน์ก็แจ้งกระดังและมีไธเป็นฟองฟอดขึ้นมา เวลานั้นท้าวสักกะผู้เป็นองค์จอมเทพ ก็ส่งคุณโลกจึงสองคนปรารณาลังดิงาม^๑

ดังนั้น พระอินทร์ในความหมายที่ยกมาแสดงให้เห็นว่า พระอินทร์เป็นเทพที่อยู่เบื้องบน หรือที่เรียกกันว่า “อยู่บนฟ้า” หรือเรียกให้มองเห็นภาพชัดมากขึ้นว่า “อยู่บนสวรรค์ยอดฟ้า” จากความเข้าใจดังกล่าวก็สอดคล้องกับความเชื่อของคนไทยโดยทั่วไปว่า พระอินทร์ท่านอยู่บนฟ้าและอยู่บนยอดของฟ้าจริง ๆ ด้วย คราวต้องการหรือปรารณาอะไรจึงต้องประนมมือขึ้นพร้อมมองไปที่ท้องฟ้า แล้วบอกกล่าวและร้องขอสิ่งที่ตนปรารณา ในประเด็นนี้สามารถศึกษาได้จากกรณีของนางลุนและนางจันทาเป็นตัวอย่าง

อีกประเด็นหนึ่ง ได้แก่เรื่องที่คนไทยเชื่อว่าพระอินทร์เป็นผู้มีฤทธิ์มีเดชมาก และสามารถช่วยคนผู้ประสบกับความทุกข์ยากลำบาก ให้ประสบกับความสุขและให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารณาในเรื่องนี้ศึกษาได้จากกรณีตัวอย่างของนางลุนและนางจันทา หลังจากถูกพระสวามีคือพระยาสุรราชขับไล่ออกจากเมืองเดินเข้าป่า แล้วประสบกับความทุกข์ยากลำบากอย่างแสนสาหัส จึงตั้งจิตวิงวอนขอให้พระอินทร์ช่วยเหลือและคุ้มครองให้พ้นจากอันตราย ขณะต้องอาศัยอยู่ในป่า พระองค์ทรงทราบด้วยหุทิพย์ดาทิพย์ และทรงให้พระวิฆณุกรรมมาสร้างปราสาทให้นางอยู่ และให้ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว และอีกกรณีตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า พระอินทร์เป็นผู้ช่วยเหลือคนที่กำลังประสบปัญหาอย่างหนัก สามารถศึกษาได้จากตอนที่หกกุมารหลอกและปลุกสังข์ลี้ปี่ซัดตกเหวนร่อนถึงพระอินทร์ และพระอินทร์ได้ช่วยเหลือจนรอดตายได้ ดังความว่า

แต่นั้น เลยเคียดฮ้อน	ทิพย์อาสน์เงินแจ้
กำพลลูก	แท่นอินทร์อายฮ้อน
.....	
แม่นว่าสิห์สังข์พร้อม	ชัยสรแสงขนาด
อินทร์ก็ยังฮึดเมียน	เมื่อให้แก่พระองค์ ^๒

(จากนั้นก็เคียดร่อนถึงองค์อินทร์อาสน์แจ้ ผ่ากัมพลก็มีไธร่อน องค์อินทร์จึงได้ส่งคุณโลก ก็ได้ เห็นสินไซ กำลังจะจมน้ำ จึงอุ้มสินไซจากแม่น้ำใหญ่ ใช้น้ำทิพย์จากคันธโรอบให้ ทำให้สินไซได้สติฟื้นคืนมาเหมือนคน ตื่นนอนตามปกติ แล้วอุ้มมาส่งมารดา แม่กับป้ามองเห็นก็หายกังวล ขณะเดียวกันพระอินทร์ก็อุ้มเอาสิโห หอยสังข์ และเก็บศร ธนู ขรรค์ กลับคืนไปให้กับสินไซ)

^๑ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ลี้ปี่ซัด, หน้า ๖๑-๖๒.

^๒ อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ลี้ปี่ซัด, หน้า ๒๗๔

หลังจากพระอินทร์มาช่วยชีวิตสังข์ศิลป์ชัยขึ้นจากเหว แล้วนำมามอบให้นางลุนและนางจันทา จากเรื่องทีกล่าวดูมาแสดงให้เห็นว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่สำคัญหรือเมื่อประสบความทุกข์ความเดือดร้อน พระอินทร์จะเข้ามามีบทบาทให้ความช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์นั้น สะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีความเชื่อต่อพระอินทร์อย่างลึกซึ้ง และไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หรือสะท้อนให้เห็นอีกบทบาทหนึ่งของพระอินทร์ว่าทรงเป็นเทพที่คอยดูแลความเป็นไปของชาวโลกอย่างแท้จริง

๒) **ท้าวเวสสุวรรณ** ท้าวเวสสุวรรณคือผู้ที่เป็นใหญ่แห่งผีทั้งหลาย สถิตอยู่ในเทวโลก คอยดูแลทุกข์สุขของยักษ์และผีทั้งหลาย มีอิทธิฤทธิ์เหนือกว่าผีทั้งหมด ลักษณะความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณของชาวอีสานนั้น มีรูปแบบทำเหมือนกันหมดในทุกท้องถิ่นทั่วภาคอีสาน พิธีนั้นประกอบด้วยการอัญเชิญท้าวจุลโลกบาลทั้งสี่มาสถิตที่หน้าเทวาลัย โบสถ์ วิหาร บางท้องถิ่นที่ทำเครื่องครัดหน้อยก็จัดตั้งของสังเวศต่าง ๆ พ่อพรหมณ์หรือผู้ทำพิธีเป็นคนรวบรวมจัดหา การบูชาท้าวจุลโลกบาลจะเริ่มด้วยการอัญเชิญให้เข้าร่วมในพิธีสันนิบาตต่างๆ เช่น การทำบุญกฐิน ผ้าป่า ถวายศาลาโรงธรรม วางศิลาฤกษ์ การถวายสังฆทาน การสาบาน ท้าวเวสสุวรรณมีหน้าที่พิทักษ์รักษาอยู่ทางทิศอุดร เทพผู้นี้มียักษ์เป็นบริวารคอยรับใช้และช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ทั่วไป เป็นใหญ่ในบรรดาญาติผี ปีสาง สาง ไม้ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้กล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณ ตอนยักษ์กุมภกัณฑ์คืนชีพ ความว่า

บัดนี้ จักกล่าวถึงเวสสุวรรณท้าว	พระยาใหญ่แดนผี ก่อนแล้ว
ก็บเห็นกุมภกัณฑ์เมื่อ	ขาบทูลถวายน้อม
เป็นไฉนแท้	กุมภกัณฑ์มาละฮิต เสียนี้
มันจักขัดแย้งข้อ	ดีฮ้ายสิ่งใด บ่ฮู้ ^๑
และอีกตอนหนึ่งว่า	
แต่นั้น เวสสุวรรณเจ้า	พระยาผีตนใหญ่
มันก็เดินปาวให้	เสนาฮู้คู่คน ^๒

^๑ อ่างแก้ว, ปรีชา พินทอง, **สังข์ศิลป์ชัย**, หน้า ๓๘๕.

* เขาตัดตบบริกัณฑ์ คือเขาล้อมรอบ ๗ ชั้น ซึ่งมีสี่ทนต์มหาสมุทรคั่นอยู่ในระหว่างตั้งขึ้นเป็นรูปร่างไว้ก่อน ภูมิสวรรค์พื้นทวีปทั้งหลายอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ เช่น ชมพูทวีปซึ่งมีอินเดียเป็นศูนย์กลาง จึงอยู่พื้นป่าหิมพานต์ พื้นภูเขาคิมวันตะหรือหิมาลัย พื้นมหาสมุทรแห่งทวีปทั้งปวงแล้วถึงภูเขาสัตตบริกัณฑ์ ตั้งต้นแต่ภูเขาสุทิสสะจนถึงภูเขาสกัณณะ จึงเป็นอันถึงสวรรค์ชั้นที่ ๑

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๖.

ส่วนความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นผู้ปกครองเมือง ยักษ์และมียักษ์เป็นบริวาร แม้แต่พระยายักษ์กุมภภักษ์ผู้ถือว่ามีฤทธิ์เดชมาก ก็ต้องเข้าไปกราบและขอ คำแนะนำในสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ และในทางกลับกันท้าวเวสสุวรรณนั้นจะเป็นนายของพระยายักษ์ กุมภภักษ์ก็ตาม แต่ก็ให้การยกย่องชมเชยพระยายักษ์กุมภภักษ์ผู้เป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลกอยู่ในที่ ดังความว่า “ยักษ์กุมภภักษ์ขึ้นไปกราบท้าวเวสสุวรรณ พระองค์จึงถามด้วยความชื่นชมว่า มาแล้วหรือ กุมภภักษ์ผู้ครองโลก ลูกเมียสบายดีหรือ?”^๑ หรือในบางครั้งเพราะความดีอันตามนิสัยของยักษ์ผู้มี ฤทธิ์เดชมากมักจะทรนงตน อวดดีอวดเด่น และไม่เกรงกลัวใคร แม้ถูกท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นเจ้านาย อบรมสั่งสอนหรือห้ามปรามแล้ว แต่พระยายักษ์กุมภภักษ์ก็ไม่เชื่อฟัง ท้าวเวสสุวรรณถึงกับพูดว่ากล่าว แรง ๆ ไปก็มี ดังความว่า

มิ่งนี้แนวถ้อยฮ้าย	หิณะโหดปาปิง
มิใช่แนวเดี้ยวกู	ต่างพงษ์พันธุ์เชื้อ
เทียมคั่งโจโรฮ้าย	ชายทะเลชาติชั่ว
สอนบ่ได้	สวนลึงคั่งลึง แท้แล้ว

(มิ่งเป็นพวกชั่วช้าเหลือเกิน ไม่ใช่พวกเดียวกับกู มิ่งเหมือนพวกโจรไร้หลักแหล่ง สอนไม่ได้ พูดยาตลบตะแลง ต่อว่าแล้วก็เหาะกลับไปวิมาน อาบน้ำแต่งตัว เสวยแล้วก็บรรทม)^๒

บทบาทที่แสดงถึงความสำคัญของท้าวเวสสุวรรณ ผู้ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งของพวกยักษ์ได้เป็น อย่างดี เมื่อมีเรื่องหรือความเดือดร้อนอะไรก็ไปยกมือฟ้องร้องต่อท้าวเวสสุวรรณ อย่างในกรณีเมื่อพระ ยายักษ์กุมภภักษ์พินคินมาแล้ว พวกยักษ์ในเมืองยักษ์พากันตกใจกลัว เพราะเกรงว่าพระยายักษ์ กุมภภักษ์จะทำร้ายเอา จึงพากันไปฟ้องท้าวเวสสุวรรณได้ช่วยเหลือ ดังความว่า

ชาวเทศท้าว	ขงเขตแดนผี
เขากี่เฮฮนดก	ตื่นใจกลัวฮ้าน
เลยเล่าเมื่อทูลไหว	เวสสุวรรณพระยาใหญ่
ทุกท่วยไ้	ประณมน้อมขาบทูล ^๓

(บรรดายักษ์ในแดนผี พวกเขต่างตกใจกลัว เลยกกลับไปและประณมมือฟ้องท้าว เวสสุวรรณ)

^๑ อ่างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

จะเห็นว่าวิไลสะท้อนให้เห็นบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ ในการเข้ามาเกี่ยวข้องกับดูแลพฤติกรรมของยักษ์และผี ให้ประพฤติอยู่ในอิตถของยักษ์ และอบรมสั่งสอนพระยาอภัยภูมิกษัตริย์เกี่ยวกับการรักษาศิล และให้เป็นยักษ์ที่รักไพร่พล มิใช่เห็นคนอื่นดีกว่าแล้วเกิดอิจฉาริษยา มิฉะนั้นจะนำความเดือดร้อนมาให้ตนเอง พระยาอภัยภูมิกษัตริย์ผู้มีฤทธิ์เดชเหนือบรรดาผีและยักษ์ในโลก จะต้องทำหน้าที่ส่งส่วยท้าวเวสสุวรรณในทุกๆ ปี หากปีใดไม่เห็นพระยาอภัยภูมิกษัตริย์จะถือว่าเป็นการแข็งข้อต้องลงมาเตือน ทั้งนี้เพื่อให้พระยาอภัยภูมิกษัตริย์มีความจงรักภักดีต่อคนตลอดไป

๓) เทวดาหรือแอน เทวดามีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองมนุษย์ที่ยึดมั่นในคุณธรรม ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าผู้ที่ทำความดีเทวดาจะต้องคุ้มครอง และเชื่อว่าเทวดาเป็นผู้ปั้นแต่ง ตามความเชื่อดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเข้าใจว่าเป็นเทวดาทั่ว ๆ ไปที่ไม่ใช่พระอินทร์หรือท้าวเวสสุวรรณ เพราะเทวดาในที่นี้มีหน้าที่คุ้มครองและปั้นแต่งหรือคลบบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้แก่ผู้ไหว้วอนร้องขอเท่านั้น และผู้ไหว้วอนร้องขอก็เข้าใจว่าเทวดาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเทวดา อย่างกรณีเหสีทั้งแปดของพระยาอุสุราชได้ไหว้วอนร้องขออุทิศต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังความว่า

สะพังพ้อม	ชาวแม่มะเหสี
กอยใจจง	แต่งปูนปะดับน้อม
สอง ๆ นิ้ว	ทูนถึงทุกทีบ
วอนเทพไท	ทั้งค่ายโศคผาย °

(บรรดาเหสีทั้งแปดมีความตั้งใจ จึงพากันเตรียมตัวเตรียมใจยกมือไหว้วอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในจักรวาล)

ส่วนประเด็นการปรากฏตัวของเทวดาในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่ตอนที่นางจันทากับนางลุนกำลังบอกกล่าวข้าราชการ อาทาศึกการแปรปรวนซึ่งเข้าใจว่าเหตุเกิดจากการที่เทวดาเป็นจำนวนมากมาคอยคุ้มครองนางทั้งสอง ดังความว่า

อาทาศึก	แมนมากมาคอย
นันคองกวสวัค	เทพไททองแจ้ง
สองกะสัตร์ตั้ง	ใจจึงจักพาก
ด้านสั่งข้า	ฝูงแจ้งจากไป

(เกิดอาทาศึกแปรปรวน มีเทวดาเป็นจำนวนมากมาคอยดูแล นางจันทาและนางลุนตั้งใจจะจากเมือง จึงสั่งเสยข้าราชการแล้วเสด็จจากไป)^๒

° อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๑.

๒ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๗๔.

ประเด็นสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับเทวดา คือเมื่อมนุษย์เห็นสิ่งประหลาดหรือสิ่งสวยงามมาก ชอบที่จะยกให้เป็นผลจากการสร้างสรรค์หรือปั้นแต่งของเทวดา หรือความประหลาดความสวยงาม นั้นแหละเป็นตัวแทนของเทวดาเสียเอง ดังกรณีของสังข์ศิลป์ชัยเมื่อไปพบสาวนาคนผู้มีรูปร่างหน้าตา ดีแล้วเกิดความหลงใหลไปกับความงามของบรรดาสาวนาคน จนเอ่ยออกมาเป็นคำพูดในเชิง เปรียบเทียบ ว่า

โผผู้มาพบพ้อ	สาวนาคนาโค
บุญเหลือโต	แต่หลังเหลือสร้าง
สังว่างามเพิงเพิง	คือแมนเหลาหล่อ
เนื้ออ่อนเกลี้ยง	สาวฟ้าป่าน แ่น้ำ

(การที่มาพบสาวนาคนถือว่าเป็นบุญเกินตัวแล้ว ซึ่งล้วนแต่งามพริ้งพรายจุฑเทพแต่งไว้ ผิวเนียนวลงาม สาวเมืองสวรรค์ก็เปรียบมิได้)^๑

การที่สังข์ศิลป์ชัยมีความเชื่ออย่างนั้นไม่เป็นการแปลกอะไร ทั้งนี้เพราะคนส่วนมากมีความเชื่ออยู่ในใจลึก ๆ เกี่ยวกับโลกว่า นอกจากมีโลกที่บรรดาหมู่มนต์น้อยใหญ่อาศัยอยู่แล้ว ยังมีโลกที่แปลกประหลาดที่เรียกกันว่า “โลกทิพย์” เทวโลก และยมโลกตลอดถึงจักรวาลด้วย ซึ่งเป็นโลกที่ละเอียดลึกซึ้งอยู่เหนือข้อพิสูจน์ของสามัญชนจะทำได้^๒ ดังนั้นการที่สังข์ศิลป์ชัยกล่าวเช่นนั้น จึงไม่ใช่การกล่าวที่เกินความเชื่อที่คนส่วนมากเชื่อกันอยู่ในขณะนั้น

๒.๓.๕ ความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส

บุพเพสันนิวาสเป็นเรื่องเกี่ยวกับคู่ครอง โดยชาวอีสานมีความเชื่อว่าคนที่เป็นคู่กันและอยู่ร่วมกันนั้น เป็นเพราะเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อน ส่งผลมาถึงชาติปัจจุบันว่าจะต้องเป็นเนื้อคู่กันอีก เวลาจุติจากสวรรค์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ ปกติจะตามเส้นเชือกที่เรียกว่า “สายแนน” หรือ “สายมิ่ง สายแนน” ลงมา เมื่อถึงโลกมนุษย์แล้วจึงแยกย้ายกันไปปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาของแต่ละคน ซึ่งอาจจะอยู่ไกลบ้าง ใกล้บ้าง เกิดในที่เดียวกันบ้าง ต่างถิ่นต่างแดนบ้าง แม้แต่ต่างชาติต่างภาษา ถึงข้ามน้ำข้ามทะเลก็มี ที่พลัดพรากจากกัน ไกลนั้น เชื่อว่าเป็นเพราะเวรกรรมทำ

^๑ อ้างแล้ว, ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๓๐.

^๒ กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๘), หน้า ๔. ข้อมูลเพิ่มเติม : โลกบัญญัติ ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้คือ พระสัทธรรมโฆษเถระ ชาตินาณิคนานไม่ปรากฏชัดว่าท่านเป็นพระชาวพม่าหรือชาวลังกา บางอาจารย์กล่าวว่าท่านเป็นพระนักปราชญ์ชาวลังกา ท่านรจนาคัมภีร์นี้ในลังกาสหมยอนุราธปุระ แต่บางท่านเป็นพระเถระชาวพม่า ท่านรจนาคัมภีร์นี้เป็นภาษาพม่า หนังสือที่ท่านรจนานี้ปรากฏในหนังสือวรรณคดีบาฬีพม่ามี ๒ เรื่อง คือ ชคดีที่ปนีและโลกบัญญัติ แต่คัมภีร์โลกบัญญัติเป็นที่นิยมกว่าคัมภีร์แรก

ให้เกิด “ลมมิดคัดพัดไปแจ ลมมิดแฉพัดไปคนก้ำ”^๑ ถึงแม้จะไกลแสนไกล ลำบากยากเย็น หรือมีอุปสรรคแค่ไหนก็ต้องได้อยู่ร่วมกัน หรือเป็นเพราะทำประโยชน์เกื้อหนุนกันในชาตินี้ จึงทำให้เป็นเนื้อคู่กัน ในภาษาอีสานก็มีคำกล่าวในลักษณะที่สนับสนุนความเชื่อที่กล่าวมา คือ คำว่า “คาดแต่ แถน แนนแต่ฟ้า ไผห้ามกะบ่ฟัง” นั่นแหละ

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้กล่าวถึงความเชื่อที่ว่า คาดแต่ถนแนนแต่ฟ้าเช่นกัน โดยยกกรณีของเรื่องพระยาชัยกุ่มกัณฑ์ เจ้าผู้ครองเมืองอนราช ได้หาะขึ้นไปฟ้าท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งเป็น ๑ ใน ๔ ท้าวจุลโลกบาล ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุรุมหาราชิกา ได้ทูลถามถึงคู่ครองว่าลงไปเกิด ณ ที่ใดจะได้ตามไปขอ ท้าวเวสสุวรรณทราบดีโดยตลอด ถ้ามองไปก็จะเกิดเรื่องตามสันดานยักษ์ แต่ถ้ามองไม่บอกก็สงสาร เลยตัดสินใจบอกความจริงไป ดังความว่า

เมื่อนั้น เทโวสู่	คำเคืองคะนิงแน
เมื่อจักบ่บอกแท้	ก็ญีวกันเกือนตาย
.....	
ควนที่ฟังเฮาญ	ญ่าคนคู่ฮ้าย ^๒

(เมื่อนั้น ท้าวเวสสุวรรณรู้ว่ายักษ์กุ่มกัณฑ์คิดหนัก หากไม่บอกก็จะเศร้าโศกเสียใจ จึงได้บอกความจริงว่านางได้ไปเกิดเป็นคนในมนุษย์โลกชื่อสุมนทามีรูปร่างเหมือนแถมเป็นน้องพระยา กุสราษผู้ครองนครเบ็ญจาลเมืองใหญ่ เกิดในตระกูลสูง เป็นเจ้าหญิงและเป็นเจ้าหญิงผู้เลอโฉม แต่หากทำอะไรไม่ระวังจะเป็นบาปกรรม ฟังเราก่อนอย่าลุแก่อิสระ)

เมื่อยักษ์กุ่มกัณฑ์รู้ว่าคู่ครองเกิดในเมืองมนุษย์ และมีรูปร่างหน้าตาที่สวยงามมาก (โฉมยิ่งย้อยลือเท่าหมื่นเมือง) รูปร่างมีความสวยดุจดั่งอินทรีบินแดงเอาไว ใจก็ยังกระสันมากขึ้น อยากได้มาเป็นคู่ครองโดยเร็ว แถมยังไม่เกรงกลัวใครอีก เพราะคิดว่าคนที่เคยเป็นผัวเมียกันมาก่อน ชาตินี้จะต้องเป็นผัวเมียกันอีก ดังความว่า

เมื่อนั้น กุ่มพันที่ด้าน	คำเบ็งบนอบ
ล้ำุ่มฟ้า	บ่มีญ่าญ่อนไฟ พระเอย
ชี้ว่าบุญเคยได้	ปุนปางไว้เป่า เป็นลี
ขอแก่พระขำเก้า	เล็งข้าสองยาน แด่ถือน

^๑ เป็นคำสอนที่สอนในวรรณกรรมคำสอนเรื่อง “ข้าสอนหลาน” เทียบได้กับเรื่องใน ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๘๑. (นางเทือนุสนทน์ นาว เชียงสมชาติก่อน ก็มี วิชาต้อง ดีเด่นต่างแดน แลนอ ยามเมื่อนุญ สอดรู้ กระทำเพชวณชัก นำสองสม บ่ไกลคลาแคล้ว)

^๒ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖.

(ยักษ์กุมภกัณฑ์มีกิริยาท่าทางอ่อนลงแต่ก็โกรธอยู่ในที่ แต่เป็นผู้ไม่กลัวใครในโลกนี้ คนเคยเป็นพัวเมียกันมาจะทิ้งกันไปได้อย่างไร)°

จากนั้นยักษ์กุมภกัณฑ์ก็ได้ไปลักอุ้มเอานางสุมณฑาไปยังเมืองอินราธิ ฝายนางสุมณฑาเมื่อแรกถูกยักษ์ลักพาตัวไป ก็โกรธด่าว่าสารพัด แต่ยักษ์ก็ไม่โกรธตอบ แถมยกให้เป็นมเหสี มอบสมบัติ พัสถานให้ ที่คิดว่าจะเป็นอาหารของยักษ์กลับได้รับความรักและการยกย่อง ในที่สุดก็ยอมรับในโชคชะตาและเชื่อว่าน่าจะเคยเป็นคู่สร้างกันมาก่อนโดยแท้ ดังความว่า

กูก็คอยใจตั้ง	ตนปองเป็นเหยื่อมันแล้ว
บัดนี้ ยักษ์เล่ามาอวดอ้าง	คำสัสมสวกเสน่ห์ ส่อนี้
ฮู้ว่าแนนนำเกี่ยว	กันลงลำต่าง จิงลี
บัดนี้ ไกโคตเชื้อ	ลีห้ามห่อนเป็น

(ก็พยายามทำใจว่าคงเป็นเหยื่อมันแน่ แต่ยักษ์กลับมาพูดเกี่ยวพาราสีว่าอีกแพงมาก ทั้งที่รู้ว่าเกิดต่างชาติต่างภาษา ทำใจได้แล้วแต่มันจะเป็นไป) ๒

จะเห็นว่านางสุมณฑาและยักษ์กุมภกัณฑ์เป็นเนื้อคู่กันมาแต่ชาติปางก่อน เลยส่งผลมาถึงปัจจุบันว่าจะต้องเป็นเนื้อคู่กันอีก เพราะถูกลิขิตให้มาเป็นคู่กัน อีกทั้งผลบุญที่เคยร่วมกันสร้างมาเป็นสายมิ่งสายแนนแต่ปางก่อน จึงทำให้นางสุมณฑาและยักษ์กุมภกัณฑ์ได้อยู่ร่วมกัน แต่ถึงอย่างไร ท้าวเวสสุวรรณก็ได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งจะนำทุกข์และความพลัดพรากมาสู่ยักษ์กุมภกัณฑ์จนถึงขั้นต้องเสียบิรารและเสียชีวิต ท้าวเวสสุวรรณจึงขอให้ยักษ์กุมภกัณฑ์ตัดสินใจเสีย เพราะมิใช่เผ่าพันธุ์เดียวกันและจะเป็นบาปติดตัวตนเองอีกด้วย

อีกตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่ ตอนที่พระยาอุสุราชและธิดาทั้งเจ็ดของนันทะเศรษฐีที่ได้แต่งงานกัน เพราะเคยเป็นเนื้อคู่กันมาก่อน อีกทั้งธิดาของเศรษฐีเป็นคนที่มีความเชื่อเท่าเทียมกัน มีคุณสมบัติที่ดี และเป็นเพราะสายแนนกันมา จึงทำให้ความรักของทั้งสองฝ่ายเป็นไปด้วยดี และอีกตอนหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่ตอนที่สังข์ศิลป์ชัยรับชนะวรรณาค และถือโอกาสสั่งสอนว่าอย่าไปคิดอะไรมาก เพราะการที่พวกเขามาจากต่างเผ่าพันธุ์ได้แต่งงานกัน ก็ด้วยวาสนาในอดีตชาติ แม้จะไปเกิดคนที่ละก็ตาม สุดท้ายแล้วก็ต้องได้มาร่วมกันอีกครั้งความว่า

° อ้างแล้ว, มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

*...เสฏฐิธิดา “เสฏฐิปุตุโต โมสโกติ นาม สุตตวา เปมฺ ฌวาทินิ ฉินฺทิตฺวา อญฺญิมิลฺลํ อาหจฺจ จิตฺ. อิติ นํ โส ปุพฺพสึเนโห อวตฺตริตฺวา กณฺหิ.

เมื่อนั้น วรรณาน้ำ	สอนสั่งสามสี
ยาได้เคื่องแคลนหมอง	ขอดแพงพันชั้น
.....	
แมนชื่อนครทองกำ	กรุงธราล้นล้ำ กี่ดี
ข้าจกยกลงไ้ว	วางน่องนึ่งปอง กี่ดี *

(ท้าวสินไชยประเสริฐได้สั่งสอน ๓ กษัตริย์ (สุมณฑา, ศรีดาจันทร์ * และพญานาค) ว่าอย่าได้โกรธขุนเคื่องกันเลย โลกนี้การจะรักกันต่างเพศก็มีแปลกๆ บางทีก็เป็นเพราะวาสนาในชาติก่อน แต่ด้วยวิบากกรรมทำให้ไปเกิดคนละที่ เมื่อถึงเวลาบุญก็ชูชกให้มาเจอกัน บัดนี้ เรามามอบศรีดาจันทร์ให้ได้แต่งงานซะ (มีเหย้ามีเรือน) พญานาคได้ฟังแล้ว ก็ก้มลงกราบเท้าเลยทีเดียว แล้วหันมากราบสุมณฑาอีก ขันอาสาทำอะไรได้ทุกอย่าง แม้แต่เมืองพญานาคนี้ ข้าก็จกให้นางเป็นผู้ปกครอง)

จากความละเอียดที่กล่าวมาทั้งหมด กวีได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับบุพเพสันนิวาสในเรื่องของเผ่าพันธุ์ที่แตกต่างกัน ดังเช่น คู่ของนางสุมณฑากับยักษ์กุมภกันท์ และนางสีดาจันทร์กับท้าววรรณาค แม้จะมีอุปสรรคต้องพลัดพรากกันแต่เนื่องจากเคยทำบุญร่วมกันมาก่อน ในที่สุดจึงได้กลับมาอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ตามเนื้อเรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดแล้ว

๒.๓.๖ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์

เนื้อเรื่องในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่สื่อให้ทราบว่า มีโหราศาสตร์มาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย มีปรากฏอยู่ในตอนที่ ๗ คือปฏิสนธิ์นั้น ความสำคัญว่าภายหลังที่พระมเหสีจันทาและนางลุนได้อธิษฐานขอผู้มีบุญมาเกิด ก็ทำให้เกิดนิมิตฝันประหลาด ๆ ขึ้น รวมทั้งพระยาสุรราชด้วย เมื่อนำโหรมาทำนาย โหรก็ทำนายแบบระบุชัดไปว่า พระมเหสีจันทาและนางลุนจะมีผู้มีบุญมาเกิดด้วย ซึ่งกวีได้พรรณนาไว้ ดังความว่า

เจ้าตื่นแล้ว	ละนิกอำมิมาย
ฟังยินลมอ่อนพัด	กึ่งจวงจวนแจ้ง
.....	
อันนี้ฮอยที่พุมิได้	บุตรดาตนปะเสิด
สามหน่อท้าว	ทงได้เดชคาม แท้แล้ว

* อ้างแล้ว, ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๘๐.

(ตื่นแล้วก็ทบทวนความฝันตอนใกล้สว่างนอนฟังเสียงลมอ่อนๆ พัดต้นจวงพระองค์ลุกขึ้นเข้าห้องน้ำชำระพระวรกาย มีนางสนมเฝ้าดูแล จากนั้นก็เสด็จมาที่ประทับ ก็เป็นเวลาเข้าราชการผู้ใหญ่เข้าเฝ้า นั่งกันเป็นแนวตามลำดับยศตำแหน่งพระองค์จึงเล่าความฝันให้ฟังข้าราชการผู้ใหญ่ กราบทูลในทางที่เป็นกำลังใจ ชะรอยว่า พระองค์จักได้โอรสผู้ประเสริฐและมีฤทธิ์มาก)^๑

พระยาสุรราชเมื่อได้ฟังหมอโหรทำนายอย่างนั้นแล้วก็ชื่นใจ แต่ก็อยากจะรู้ต่อไปว่าผู้มีบุญจะมากเกิดกับใคร เพราะ “นางอยู่ห้อง มีลั่น คังคาม” ซึ่งหมายถึงนางสนมที่อยู่ในห้องมีอยู่มากลั่นจนนับจำนวนไม่ได้ จึงอยากจะทราบว่าจะเกิดกับนางใดกันแน่ หรือจะมากเกิดกับพระมเหสีทั้งแปดเท่านั้น เมื่อหมอโหรทราบพระราชประสงค์อย่างนั้นแล้ว หมอโหรจึงเริ่มวิธีการทางโหราศาสตร์ทันที แล้วก็ทำนายตามตัวเลขที่ปรากฏ ซึ่งกวีได้พรรณนาถึงวิธีการทางโหราศาสตร์และผลจากวิธีการทางโหราศาสตร์นั้น ดังความว่า

เอาศาตาให้	เทวีทั้งแปด
มาบวกตั้ง	คูณเข้าใส่สม
.....	
หมอกี่วางสอไว้	ทูลถวายช่องพระเนตร
ดีต่อเจ้าหม่อมหล้า	หอช้อยโชคมี พระเอย ^๒

(เอาดวงชะตาของเทวีทั้งแปด มาบวกคูณเข้ากัน แล้วเลขก็จะวิ่งหากันตามหลักหระคุณ* หกสาวตกศูนย์ มีแต่เมเหสีเอกจันทาท่านั้น ที่ศุภร์เข้ากับลักษณะได้ นางลุนถูกกับนางจันทาคือร่วมอยู่ในราศีเดียวกัน โปรดทอดพระเนตร นางลุนโชคดี นางจันทาเทวีเข้าในเกณฑ์มหาอุตต์ ชะรอยว่าจะมีผู้มีบุญมากเกิดด้วย ที่เหลือจะได้ลูกไม่ดีมาเกิดด้วย)

คำว่า มหาอุตต์ เป็นคำที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามได้เป็นอย่างดี นอกจากตอนที่กล่าวมานี้แล้วยังมีอีกหลายตอนที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย คือตอนที่พระยาสุรราชจะเสด็จนิวัติสู่พระนคร หลังจากลาผนวชแล้วประจวบกับเป็นฤกษ์งามยามดี จึงถือโอกาสอภิเษกขึ้นครองราชย์อีกครั้ง ดังความว่า

^๑ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๔.

* หระคุณ หรือหรรณ เป็นวิธีการคำนวณขั้นสูงของโหร แล้วใช้ทายได้อย่างแม่นยำ

^๒ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๕.

เมื่อนั้น ฮั่น ๆ พ้อม	เสนสนิระมณต์
เชนพุมิสะเด็ด	ลู่เซียงคนเค้า
.....	
วันสุกก้า	งายงามไชยะโชค
ควานเกี้ยวช้าง	เชนเจ้าสุพาย ^๑

(จากนั้นข้าราชการทั้งหลายผู้มีใจดีก็เชิญพระยาสุรราชเข้าเมือง วันนี้เป็นฤกษ์อุตตมะ
ควรจัตราชาภิเษกขึ้นด้วย ซึ่งเป็นจารีตประเพณีสืบต่อกันมา เป็นมลคลแต่โบราณที่เรารู้จักกันดี
วันศุกร์เวลาสายควานช้างบังคับช้างและเสด็จขึ้นสู่ช้างพลายขวัญ ซึ่งคลุมด้วยผ้าที่ลวดลายสวยงาม)

นอกจากถือฤกษ์อุตตมะหรือฤกษ์มหาอุตต์แล้ว ผู้มีหน้าที่สำคัญในการกำหนดฤกษ์
อุตตมะหรือฤกษ์มหาอุตต์ ได้แก่ พราหมณ์ปุโรหิต ซึ่งมีปรากฏเช่นกัน คือหลังจากพระยาสุรราช
เสด็จขึ้นช้างพลายขวัญแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตก็ประณมมืออ่านถวายนพเคราะห์มงคล ซึ่งถือว่า
ยอมรับการกลับสู่พระนครอย่างสมบูรณ์ โดยไม่มีข้อสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ดังความว่า

สว่า ๆ ข้า	เข้าฮ่ำโฮเสียง
พุมิผายเชิงเถิง	แท่นคำคนเฝ้า
.....	
มุนนายพ้อม	ถวายนพเคราะห์
สะเด็ดเล็กแล้ว	ดาเมียนเคื่องคำ ^๒

(เสียงพึมพำพร้อมเพลงระบำดังกึกก้องฟ้าครึ่งหนึ่งของสวรรค์ ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตพากัน
ประณมมืออ่านถวายนพเคราะห์ ข้าราชการถวายนพเคราะห์แล้วเชิญเสด็จ ท้าวเธอเสวยราชเป็นเจ้าเมืองแล้ว
ก็ตั้งใจให้ราษฎรทั้งหมดอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป)

อีกเหตุการณ์หนึ่ง มีปรากฏในบทที่ ๖ ได้แก่วิวาห์เหาะ เป็นตอนที่ขุนคอนกับขุนศรีได้รับ
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นราชทูตถือสาส์นไปถึงพระเจ้ากามะทา เพื่อทูลขอการสนับสนุนการ
ขอริดาทั้งเจ็ดของนันทะเศรษฐีไปเป็นพระชายา ซึ่งรอจนถึงวันฤกษ์งามยามดี คือเมื่อพุดช่อแล้วจะ
เกิดประโยชน์แก่ฝ่ายตน ดังความว่า

^๑ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

เมื่อนั้น คอนคอบข้อ	ไขพากย์เพ็งกะดี
จาขุนสี	เล่าลางลืออ้าง
.....	
ขุนคอนพ้อม	พอกวนขานขอบ
จับบัวน้อย	คาห้างแห่สาสน์ ^๑

(ขุนคอนได้อธิบายเรื่องราวกับขุนศรีที่มีมาในอดีต วันนี้เราควรขอขุนเมืองคูเหมือนโชคเข้าข้าง วันนี้เป็นวันเหมาะที่จะขอสาวหากมีการยื่นคำขาดเราชนะแน่ ขุนคอนจัดเตรียมคนหนุ่มคนสาวให้พร้อมสำหรับถือนั้นหมาก)

ผลจากความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามและปฏิบัติตามด้วยดีคือด้วยความเคารพ ปรากฏว่าการเจรจาซึ่งเริ่มต้นจากเสนาผู้ใหญ่ พระเจ้ากามา และนันทะเศรษฐี ตลอดจนธิดาทั้งเจ็ดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ประสบความสำเร็จตามความปรารถนาทุกประการ โดยมีเสนาบดีผู้ใหญ่กล่าวสนับสนุนการขอธิดาทั้งเจ็ดของตัวแทนฝ่ายพระยาสุรราช ดังความว่า

เป็นฮิดแท้	ทางท่องเที่ยว
ยิงชายในสงสาร	ส่งสะกุลเลิงเลื่อย
เทื่อนี้ผลควนไช้	สองขุนมาข่าว
กบ่อผิดแพ่งชั้น	เชียงล้านล่องทมม์ พ่อแล้ว ^๒

(เป็นจริตในการเจริญไมตรีต่อกันในเรื่องการขอสาวมีอยู่เป็นปกติ คราวนี้ขุนมาบอกข่าวก็เป็นการดีนักแล้ว)

ที่กล่าวว่า การถือฤกษ์ยามช่วยให้การประกอบกิจต่างๆ ประสบความสำเร็จด้วยนั้น เพื่อให้มองเห็นภาพของบุคคล ๓ ฝ่ายที่มีความยินดีต่อกัน หลังจากที่มีการเจรจาการสู่ขอเรียบร้อยแล้วซึ่งสามารถสื่อได้จากการเจรจาพูดคุยกันของบุคคล ๓ ฝ่าย ดังความว่า

เมื่อนั้น พุไชยท้าว	ชมชื่นหม่มห้าว
เฮบ่อจีนบุษาน	แพ่งเลิงลิไว้
สูง่งไปหาน้อง	นันทะพามันโดยฮีบ เฮวเถิน
ญาได้ซ้อง	จีนไว้ปูกไป ว่าเนา ^๓

^๑ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

เมื่อนั้น ทะม่าวหน้า	นันทะเสตถิหลวง
จาสองขุน	คั่งทวงทั้งสะบัน
คู่จ้งวิสัยน้อย	เสียงยานยสปะเสิด เป็นลี
ขอโศคข้า	คนไ้แต่โก แด่ถ้อน ^๑
เมื่อนั้น สะพังพ้อม	เนืองนอบปะนมกร
ฝูงข้าเป็นทีดา	ชีว่าลีลอนได้
สุดที่จอมขุนข้า	ตายขายชีนว่าลี
เมื่อนั้น พ่อขอบข้อ	ขานเล้มลูบขวัน ^๒

กามะทา : เมื่อพระองค์ทราบความจริงแล้ว ก็หนีabanด้วยพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระองค์ ทรงรู้เรื่องของชาวโลกดี ไม่มีใครห้ามได้ ๆ **นันทะเสตถิ** : เห็นด้วยกับเรื่องที่ขึ้นมา จึงเรียกลูกสาวมาอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ลูกรักของพ่อเอ๋ย พระยาสุรสาหมิพระประสงค์ได้ลูกไปเป็นมเหสีฯ **ธิดาทั้งเจ็ด** : บรรดาลูก ๆ ก็นั่งประณมมือแล้วกล่าวว่า ฝูงข้าน้อยเป็นลูกสาวไม่ขัดข้องสุดแต่พ่อเป็นจะจิดก็ตายจะขายก็ขาด ขัดขืนไม่เป็นหรอก จากนั้นพ่อก็ขอบใจและลูบศีรษะลูก ๆ ด้วยความรักยิ่ง

จากนั้นผู้เป็นมารดาถือบรมสั่งสอนให้รู้จักรักใคร่กัน ให้รู้จักเรียนรู้ธรรมเนียม กฎเกณฑ์ และจารีตในรั้วในวัง และส่งฝากความกราบทูลพระราชกุศราษด้วยว่า ถ้าใครทำผิดไม่มากนักก็ขอให้บรมสั่งสอน ถ้าทำผิดมากโทษถึงตายก็ขอให้ส่งคืน ความตรงนี้แสดงให้เห็นความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูกได้อย่างดีเยี่ยมและมองเห็นภาพได้ชัดเจนที่สุดอีกด้วย

การที่นำเรื่องความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามมากล่าวประกอบหลายตอนนั้น ก็เพื่อช่วยยืนยันเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต และเป็นเรื่องที่เกิดสืบเนื่องติดต่อกันมาตลอด ซึ่งเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นและสำเร็จเสร็จสิ้นด้วยดี ก็เพราะการถือหรือความเชื่อในฤกษ์ยามอันเป็นส่วนหนึ่งของโหราศาสตร์ โดยแท้ เพื่อเป็นการศึกษาความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ได้ชัดเจนมากขึ้น จึงขอกลับไปหามอโหโรได้นำดวงชะตาของเทวีทั้งแปดมาประกอบพิธี โดยเริ่มจากคำทำนายของมอโหโรที่กล่าวมาแล้ว เป็นการสะท้อนให้เห็นภาพรวมของวิธีการทางโหราศาสตร์ได้อย่างชัดเจนที่สุด นั่นคือการนำเอาดวงชะตาหมายถึงวันเดือนปีและเวลาตกฟาก (เวลาคลอด) ของผู้ต้องทำนายมาบวกลบคูณและหารก่อนแล้ว จึงทำนายทายทักทีหลัง และจากการทำนายอย่างตรงไปตรงมาของมอโหโรนี่เอง ถือว่าเป็นจุดหักเหและพลิกผันของเรื่องเป็นอย่างมาก เพราะผู้ที่ถูกทำนายว่าจักได้สิ่งประเสริฐและดีงาม หรือจัก

^๑ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

ได้สิ่งที่ตนปรารถนาทุกประการ ก็จะมีคามพึงพอใจและมีความสุข ส่วนผู้ที่ถูกทำนายว่าจักไม่ได้ ในสิ่งที่ตนปรารถนาก็จะไม่พอใจและมีความทุกข์ เรื่องที่ไม่พอใจและมีความทุกข์ปรากฏชัดแก่ พระมเหสีทั้งหก เพราะเมื่อทราบเรื่องก็ไม่สบายใจ ห้วนไหว เดือดร้อน และรำคาญ ด้วยแรงริษยาที่เกิดขึ้นใจอย่างรุนแรง จึงพูดว่า

บัดนี้ พายเพื่อนแพ้	เฮาฮ้างเฮาหมอง แลเนอ
กัมม์ใดเปียน	บาบเองอายหน้า
แห่งผู้เกียนคอขึ้น	โคตตามแล้วชาต
จักญ่ได้	เป็นน้อยเพื่อนหลุน แลเนอ

(บัดนี้ นางลุนกับนางจันทาชนะเราแล้ว ทำให้เราหมดความศนา ต่อไปนี้เราจะลำบาก อยากจะผูกคอตาย อยู่ไปก็จะทำให้เขาหยันหน้าเรา) *

เนื่องด้วยความอิจฉาริษยาอย่างรุนแรงของพระมเหสีทั้งหกนั้น จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ต้องคิดหาทางกำจัดและขจัดผู้ที่คิดว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกับตน นั่นคือนางลุนกับจันทา ต่อจากนั้น หมอเสน่ห์ยาแฝดก็ปรากฏขึ้น ทำให้เรื่องราวของสังข์ศิลป์ชัยกลายเป็นมหากาพย์อันยิ่งใหญ่ และลือลั่นไปทั่วที่ราบสูง ตลอดจนอีกฟากฝั่งของแม่น้ำโขง คือประเทศ สปป.ลาว ในปัจจุบัน และการทำเสน่ห์ยาแฝดก็จัดเป็นส่วนหนึ่งของไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องที่จะกล่าวต่อไป

๒.๓.๖ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

คำว่า “ไสยศาสตร์” ถือว่าเป็นคำที่คุ้นหูคนไทยเป็นอย่างมาก และดูเหมือนว่าจะฝังรากลึกลงไปในการรู้สึกนึกคิดของคนไทยส่วนใหญ่ด้วย ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้กล่าวถึงเวทมนตร์คาถาไว้เช่นกัน ได้แก่ ตอนที่พระยาชัยกุมภกัณฑ์เกิดความกระสั่นขึ้นและคิดถึงคูครองของตนในอดีตชาติว่าอยู่ที่ไหน เมื่อนึกดังนั้นแล้วจึงร่ายเวทมนตร์พร้อมกับเหาะขึ้นฟ้ามุ่งหน้าไปเฝ้าท้าวเวสสุวรรณ ดังความว่า

ค้อมอ้าแล้ว	ลาราชปางค์ทอง
ฮวามนต์โอม	แอ่วทะยานยังฟ้า
แยงหนก้า	กะใดทองทวาราช
พันกับฟ้า	เจียวคั่นคั่งเถิง

* อ่างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๖.

(เมื่อนึกแล้วลงจากวัง ร่ายมนตร์แล้วเหาะขึ้นท้องฟ้า มุ่งตรงไปยังบันไดปราสาทท้าวเวสสุวรรณ ผ่านพ้นกลีบเมฆจนถึงสวรรค์)^๑

และมีตอนที่แสดงถึงอำนาจของเวทมนตร์คาถาได้ชัดเจนที่สุด ได้แก่ ตอนที่ยักษ์กุมภกัณฑ์หลังจากทราบคู่ครองในอดีตของตนอยู่ที่ไหนแล้ว ก็รีบตรงไปยังนครเบ็ญจาล โดยแอบซ่อนอยู่ที่ท้ายสวนเพื่อหาโอกาสลักอุ้มนางสุมณฑา พอเมื่อได้โอกาสร่ายเวทมนตร์ไล่ผีบ้านผีเรือนที่อยู่ในบริเวณนั้น หลังจากเหล่าผีบ้านผีเรือนหนีไปหมดแล้ว ก็รีบจุดเอานางสุมณฑาเหาะขึ้นฟ้าหนีไปอย่างรีบด่วน ความว่า

เทื่อนี้ภูแอ่วได้	โดยปโยชนอันคะนิง แลเด
มันสวายอาคม	ผาบผีชุมเชื้อ
.....	
มันแสงขึ้น	เวหาปอมเมค
อุ้มอ่อนแก้ว	สะแกมคุ้มต่อมขวัน ^๒

(บัดนี้ เอาละต่อไปนี้จักสำเร็จประโยชน์ พร้อมกับร่ายมนตร์ปราบผีบ้านผีเรือนผีทั้งหลายกลัวและพากันหนีไปหมด ทั้งนางสุมณฑาไว้เพียงลำพัง เจ้ายักษ์ใหญ่ก็ทะยานถึงนางสุมณฑา โอบเอาแล้วพาหนีทันที โดยพาลัดขอบฟ้าไปอย่างทะนุถนอม)

การที่ยักษ์กุมภกัณฑ์เป็นผู้มีฤทธิ์เดช และเป็นผู้รู้ในศิลปะและศาสตร์อื่น ๆ อีกมาก ตลอดทั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการร่ายเวทมนตร์คาถานี้เอง เป็นเหตุให้ท้าวเวสสุวรรณผู้ปกครองด้านทิศเหนือของเขาสุมเมรุ* ต้องแต่งตั้งหรือมอบหมายให้ยักษ์กุมภกัณฑ์ดูแลแดนหน้าและมอบความเป็นใหญ่ในเมืองผีให้ ดังความว่า

เซ่งกุ่มพันท์แท้	ทะรงลัทธิทิศ
สู้ซ่าถ้วน	กองชั้นสาดสลับ
.....	

^๑ อ่างแล้ว, มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

*เขาพระสุเมรุ หรือเขาพระสิเนรุราชก็เรียก เป็นเขาที่สูงใหญ่ที่สุดในจักรวาล มีความสูงถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ และจมดิ่งลงใต้บาดาลอีก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีเขาวีรารล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ๗ ชั้น เขาเรียกกันว่า เขาสัตตบริภัณฑ์ทั้งเจ็ด ได้แก่ เขายุคนธร เขาอิสินธร เขากรวิก เขาสุทศนะ เขามินทร เขาวินันทกะ และเขาอัศสกันณะ

เป็นพงศ์เชื้อ

เวสสุวรรณเทวราช

พระให้ถือด่านด้าว

เป็นเจ้าแห่งผี^๑

(เป็นที่รู้กันว่ายักษ์กุมภันท์เป็นมีฤทธิ์เดชมาก ยังรู้ศิลปะและศาสตร์ต่าง ๆ อีกด้วย เป็นผู้เชี่ยวชาญในเวทมนตร์ มิกาธากคม เป็นหมอยา บนพื้นดินนี้ไม่มีใครเปรียบ เป็นเชื้อท้าวเวสสุวรรณ จึงให้ดูแล ด่านหน้าและเป็นเจ้าแห่งผี)

ประเด็นองค์ประกอบของไสยศาสตร์นอกจากเวทมนตร์และคาถากลับแล้ว ยังมีเรื่องการทำเสน่ห์ยาแฝด โดยที่มนุษย์มีความเชื่อว่าผู้หญิงที่เรียนมนตร์ทำเสน่ห์ยาแฝด เมื่อแก่ตัวลงจะกลายเป็นผีปอบหรือไม่ก็ผีโพง เสน่ห์ยาแฝดเป็นสิ่งที่ปลูกเสกด้วยเวทมนตร์ ในสังคมปัจจุบันก็ยังมี ความเชื่อถือและปฏิบัติกันอยู่ในหลายรูปแบบ ทั้งเรื่องเสน่ห์ยาแฝด รักยม หงส์ร้อนมังกรรา* เป็นต้น วัตถุประสงค์หลักก็เพื่อนำไปใช้กับผู้อื่นให้เขาหลงรักและเชื่อฟังตน ส่วนมากผู้หญิงจะเป็นผู้ใช้ ด้วยการทำเสน่ห์ให้ผัวรักผัวหลงอย่างหัวปักหัวปำ การทำเสน่ห์ยาแฝดสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อของมนุษย์ในเรื่องเวทมนตร์คาถาว่า เป็นสิ่งช่วยทำให้ตนเองได้ในสิ่งที่ปรารถนา ยาเสน่ห์เป็นยาหมอมที่ให้ผู้อื่นกินแล้วหลงรัก โดยใช้ยาจากธรรมชาติปรุงแล้วผสมในอาหารหรือเครื่องดื่ม โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้กินเกิดความรักและหลงใหลผู้ทำเสน่ห์ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยคิชาทั้งหก ทำเสน่ห์เพื่อให้พระยาสุรราชหลงใหลและเชื่อฟังตนเอง โดยจ้างหมอมายาทำเสน่ห์ยาแฝด ดังความว่า

เมื่อนั้น ยังมีแม่แฝดฮ้าย

เสกว่ากลางเมือง

หอมเชิงหา

จอบกินของจ้าง

.....

.....

ชี้ว่าคำฮักให้

ปูนแปจางจิดก็เป็น

แม่นว่าซังท้อถ้าน

ลุนให้อื่นหอม^๒

(ขณะนั้นมีหมอมายาทำเสน่ห์ยาแฝด ที่เที่ยวหลอกลวงชาวบ้านหารับจ้างพอทราบข่าวของนางปทุมมาผู้พี่สาวใหญ่ จึงมีของฝากถึงอยู่เสมอ ไปเพื่อปรึกษาหาช่องทางพลิกเหตุการณ์จากร้ายให้กลายเป็นดี ขอให้ค่าจ้างรางวัลพอสมควร สามารถทำให้คนเกลียดกลับมารักได้ หรือทำคนรักให้กลับไปเกลียดได้เช่นกัน)

^๑ อ่างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔.

* หงส์ร้อนมังกรรา เป็นพิธีกรรมที่ทำให้ชายหลงรักหญิง ด้วยการเทข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วลงบนกระดัง จากนั้นหญิงก็เลิกผ้าถุงครอบกระดังที่มีข้าวร้อน ๆ นั้น แล้วร้อนตัวเองไปมาตามไอร้อนของข้าวที่นึ่งสุกนั้น อาการอย่างนี้ท่านจึงเรียกว่า หงส์ร้อนมังกรราดังกล่าวแล้ว

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

ดังนั้น การทำเสน่ห์ยาแฝดสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่า เวทมนตร์คาถาจะช่วยทำให้ตนเองได้ในสิ่งที่ปรารถนา ยาแฝดเป็นยาที่หมอทำให้ผู้กินแล้วหลงรัก โดยใช้ยาจากธรรมชาติปรุงแต่ง แล้วผสมในอาหารหรือเครื่องดื่ม โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้กินเกิดความรักและหลงใหลผู้ทำเสน่ห์ ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยธิดาทิ้งหอกทำเสน่ห์เพื่อให้พระยาสุรสาขหลงใหลและเชื่อฟังตนเอง จากความเชื่อที่ว่าเวทมนตร์คาถาทำให้คนหลงรักแล้ว ยังทำให้หายตัวได้หรือเหาะได้ด้วย ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีปรากฏความเชื่อในด้านนี้ด้วย ดังความว่า

ขอให้แม่ไปสมด้วย	มนต์ญายาแฝด
ตุ๊กอาคาดแก่น	ทวยฮ้อยดำตอย แท่นา
.....	
เขาจึงปูนคำฮ้วย	หาโจรลักลอบ
พ่อญ่าชักเงื่อนถ้อย	คำฮ้วยฮ้อยตุ แด่นอ ^๑

(ขอให้แม่ปรุงยาแฝดมา เราแค้นจะทำให้มันคำต้อย จากนั้น แม่แฝดรีบไปปรุงแต่งผสมยาใส่ลงไปใ้ในโอ่งน้ำ เมื่อพระองค์หยิบขันอาบน้ำ เกิดพิษพุ่งขึ้นร้อนทั้งตัว จิตเกลียดนางลุน และนางจันทา กลับไปปรักนางทั้งหกที่หมอกหายไม่ดี จิตกระสันทั้งวันอยู่ลำบาก แถมข้าบอกหมอดังยาให้ดื่มอีก นางทั้งหกรู้ความลับที่เกิดขึ้นว่าพระเจ้าอยู่หัวหลงเสน่ห์อย่างโง่หัวไม่ขึ้น จึงได้หาโหรมาและให้โหรกลับคำทำนาย คือใส่ร้ายนางทั้งสอง ส่วนคำร้ายอย่ามีแก่เรา)

ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นการกล่าวถึงความหมายของไสยศาสตร์ เวทมนตร์ คาถาอาคม และการทำเสน่ห์ยาแฝด ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของไสยศาสตร์ ซึ่งช่วยให้เรามองเห็นความมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนเป็นอันมาก อย่างกรณีของพระยาสุรสาขหลังจากถูกเสน่ห์ยาแฝดแล้ว ก็เกิดการชิงชังนางจันทากับนางลุน แต่กลับไปหลงรักนางทั้งหก อันเป็นจุดหักเหของเรื่องได้มากที่สุดทีเดียว

๒.๓.๘ ความเชื่อเรื่องความฝัน

ความฝัน เป็นที่สนใจของมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และตั้งแต่พระราชานถึงสามัญชน ได้อาศัยความฝันเป็นเครื่องบอกเหตุร้ายหรือดีของชีวิต แม้แต่ศิลปิน นักวิทยาศาสตร์ จนกระทั่งนักวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบัน ก็อาศัยความฝันในการสร้างสรรค์ผลงานให้แก่สังคม เพราะความฝันมีลักษณะพิเศษ คือสามารถเป็นเหตุให้เราอยู่ในสิ่งที่เราไม่เคยรู้มาก่อน ตั้งแต่รู้เหตุการณ์ล่วงหน้าไปจนถึงรู้วิธีการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ จนกระทั่งเปิดเผยความประสงค์ที่แอบซ่อนไว้

^๑ อ้างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๗.

ในใจของผู้ฝันได้ ดังนั้น มนุษย์ส่วนมากจึงมีความเชื่อเรื่องความฝัน ว่าเป็นเครื่องบอกเหตุล่วงหน้าได้เมื่อจะเกิดเหตุสำคัญ ๆ มักจะฝันให้รู้ตัวก่อน และการฝันมักจะคู่ไปกับโหราศาสตร์เสมอ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการพยากรณ์ชีวิตบุคคล ตามแนวทางของพราหมณ์นิยมและโหราศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน

เนื้อความในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่สะท้อนคติความเชื่อเรื่องความฝัน ปรากฏในตอนที่ ๓ คือ สุบินฝัน ได้แก่ ตอนที่ท้าวสุทราษณ์เห็นยักษ์และโหราทำนายว่าจะเสียเชื้อกษัตริย์ที่รักดังดวงตา คือเสียนางสมณฑาผู้เป็นน้องสาว ดังความว่า

บัดนี้ จักกล่าวพิไรท้าว	เสวยราชเป็งจาล ก่อนแล้ว
พึงยิน คนตีปะดัด	ก่อมชอชงได้
.....	
แนมหายฮ้อน	ยาญีญานห้วง
เชินพ่อคำ	คายแก่นโทสพระองค์ แด่ถือน*

(พระยาสุทราษณ์เสวยราชย์ที่นครเป็งจาล พึงคนตรีกล่อมพอควรก็เข้านอนกับมเหสี นอนหลับได้ คราวหนึ่งก็ฝันเหมือนมีคนมาจากต่างแดนรูปร่างใหญ่ พุดจาก้าวร้าว ท้าวเธอหวั่นใจและกลัวเขาแอบถอดมิดถืออาวุธแล้วฟันแขนขาขาด เลือดไหลทะลักออกโดยที่ไม่มียาอะไรจะรักษาได้ ร้องไห้แล้วสลบไป จากนั้น บรรดานางกำนัลพากันสะดุ้งตื่นมาแล้วส่งเสียงแตกตื่น ทำให้พระองค์ตื่นพร้อมตัวสั่น จึงมีการเรียกขวัญ ครู่หนึ่งจันทาทะวีกก็มาถึงตกใจกรรแสง แล้วพุดขอโทษ ผิบรรพบุรุษจะทำพิธีกรรมให้ด้วยการถวายควายคู่งาม ขอให้ความเดือดร้อนต่าง ๆ หายไป ขอให้ผีบ้านคลายโทษพระองค์ท่านหายเจ็บหายไข้ด้วยเถิด)

หมอโหราจารย์ก็ทำนายความฝันว่า ลูกชายของนางจันทาและนางลุนเป็นคนดีมีบุญบารมี แต่ลูกชายของนางทั้งหกละจะเป็นคนชั่วร้าย ซึ่งก็ทำนายได้แม่นยำ แสดงให้เห็นว่าความฝันเป็นเรื่องที่มนุษย์เชื่อถือ เพราะความฝันสามารถบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า จึงทำให้ผู้ฝันเกิดความวิตกกังวล โบราณถือเรื่องความฝันเป็นสำคัญที่จะต้องเตือนความรู้สึกของผู้ฝัน ให้ระมัดระวังสิ่งที่จะเกิดขึ้นอยู่เสมอ เรื่องที่เกี่ยวกับความฝันมีปรากฏอยู่ในตอนที่ ๗ ซึ่งได้กล่าวเฉพาะเรื่องโหราศาสตร์ (หมอโหราทำนายความฝันของพระยาสุทราษณ์) มิได้กล่าวหมายเอาเรื่องความฝัน เพื่อเป็นการยืนยันความเชื่อเรื่องความฝันว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเสมอ จึงขอนำมากล่าวอีกครั้งหนึ่ง ได้แก่ ตอนที่พระมเหสีจันทาและนางลุนได้อธิษฐานขอผู้มีบุญมาเกิด ก็ทำให้เกิดนิมิตฝันประหลาด ๆ ขึ้น

* อ่างแล้ว, มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๘-๙.

รวมทั้งพระยาสุรราชด้วย เมื่อนำโหรมาทำนาย โหรก็ทำนายแบบระบุชัดไปว่า พระมเหสีจันทาและนางลุนจะมีผู้มิบุญมาเกิดด้วย ซึ่งกวีได้พรรณนาไว้ตั้งแต่ความฝันจนถึงการทำนาย ดังความว่า

เจ้าตื่นแล้ว	ละเลิกอำมิมาย
ฟังยินลมอ่อนพัด	กึ่งจวงจวนแจ้ง
.....	
อันนี้ หอยที่พุมิได้	บุตคาคนประเล็ค
สามหน่อท้าว	ทงได้เดชคาม แท้แล้ว

(ตื่นแล้วก็ทบทวนความฝัน ใกล้สว่างนอนฟังเสียงลมอ่อนๆ พัดต้นจวง พระองค์ลุกขึ้นเข้าห้องน้ำชำระพระวรกาย มีนางสนมเฝ้าดูแล จากนั้นก็เสด็จมาที่ประทับ ก็เป็นเวลาเช้าราชการผู้ใหญ่เข้าเฝ้า นั่งกันเป็นแนวตามลำดับยศตำแหน่ง พระองค์จึงเล่าความฝันให้ฟัง ข้าราชการผู้ใหญ่กราบทูลในทางที่เป็นกำลังใจ ชะรอยว่าพระองค์จักได้โอรสผู้ประเสริฐและมีฤทธิ์มาก)^๑

จากข้อความที่กล่าวมาเป็นการยืนยันได้ว่า ความฝันมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตนี้เองที่ถือว่าเป็นสาเหตุสำคัญของความฝัน เรียกว่าเป็นปัจจัยภายในที่ซ่อนเงื่อนอยู่ในจิตของผู้ฝัน ซึ่งแสดงออกหรือปรากฏออกมาทางความฝัน เป็นการสื่อให้ผู้ฝันพอได้ทราบว่าจะมีอะไรสักอย่างเกิดขึ้นในชีวิต

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ได้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีรายละเอียด ดังนี้

ปรีชา พิณทอง ได้กล่าวถึงวรรณกรรมอีสานว่า^๒ วรรณกรรมซึ่งได้ชื่อว่าเป็นวรรณกรรมอีสาน มีเค้าโครงเรื่องมาจากหลายทาง บรรดานักปราชญ์หรือปัญญาของชาวอีสานโบราณ ได้รวบรวมพลังกันร้อยกรองภาษาอันสละสลวย ตรงตามหลักเกณฑ์ฉันทลักษณ์ โดยใช้ฉากของเรื่องให้สะท้อนถึงภาวะความเป็นอยู่ของสังคมแต่ละยุคสมัย จนกลายเป็นวรรณคดีซึ่งแสดงออกถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ผู้ประพันธ์ได้ชื่อว่าเป็นผู้เสียสละบูชาธรรม ซึ่งไม่นิยมที่จะแสดงชื่อของตนเองไว้ เพราะถือว่าเป็นกิเลส วรรณคดีอาจเป็นเครื่องวัดถึงความเจริญของมนุษย์ได้อย่างหนึ่ง เป็นการแสดงออกถึงอารมณ์ศิลปะอันเกิดจากสัมผัสกับสิ่งอันจับจิตจับใจของชีวิต ก่อให้เกิดความประทับใจ เร้าอารมณ์ สะเทือนใจแก่ผู้อื่น จนกระทั่งมีมโนภาพไปตามจินตนาการของผู้แต่ง

^๑ อ่างแล้ว, มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๖๔.

^๒ ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓.

ประกอบ เจริญจิตรกรรม* ศึกษาวรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยมี
มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบ เจริญจิตรกรรม ได้ตั้งไว้ ๕ ประการ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาเรื่องสังข์ศิลป์ชัยของภาคกลางและภาคอีสาน ในด้านลักษณะเนื้อหาของ
เรื่อง บุคลิกและนิสัยของตัวละคร เพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่าง เนื่องจากเป็นเรื่องที่ทำให้เข้าใจสังข์
ศิลป์ชัยของภาคอีสานดีขึ้น

๒. เพื่อศึกษาท่วงท่าที่แสดงทั้งทางด้านรูปแบบวิธีการแต่ง รูปแบบคำประพันธ์ การใช้
ภาษา และจินตนาการของกวีในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยฉบับอีสาน

๓. เพื่อศึกษาแนวความคิดทางด้านประเพณีและสังคมที่ปรากฏอยู่ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
ฉบับภาคอีสาน

๔. เพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น ได้เห็น
คุณค่าวรรณกรรมชิ้นเยี่ยมเรื่องหนึ่งของภาคอีสาน

๕. เพื่อรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานไว้ เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาต่อไป

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าทั้งด้าน
วรรณศิลป์และทั้งด้านเนื้อหา โดยที่ทางด้านวรรณศิลป์ในสังข์ศิลป์ชัยใช้รูปแบบคำประพันธ์โคลง
สาร แบ่งจังหวะเป็นช่วงสั้น ๆ สามและสี่คำ ซึ่งเหมาะสำหรับการอ่านให้ชนหมู่มากฟัง การใช้
ถ้อยคำภาษาที่ใช้ง่ายอย่างที่ใช้สามัญธรรมดาเป็นส่วนมาก ทางด้านเนื้อหา ถึงแม้ว่าสังข์ศิลป์ชัยจะ
มีตัวละครที่มีบุคลิกนิสัยไม่แตกต่างจากวรรณกรรมเรื่องอื่นของอีสานเท่าไรนัก แต่จาก
องค์ประกอบที่ผู้เขียนวางไว้อย่างเหมาะสม จึงทำให้เนื้อหาวรรณกรรมเรื่องนี้มีคุณค่าทางด้านการ
ปกครอง และคุณค่าเกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมสมัยที่วางปรารภคำประพันธ์เรื่องนี้
ขึ้นและในสังคมปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีกลวิธีอันชาญฉลาดของผู้ประพันธ์ในการวางบุคลิกนิสัยตัวละคร และใน
การวางแนวดำเนินเรื่องที่สอดคล้องไปสู่จุดมุ่งหมาย เพื่อแสดงฝีมือการแต่งคำประพันธ์และผลทางด้าน
การปกครอง ทำให้เรื่องไม่สับสน และทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการตามไปด้วย อีกทั้งมีการดำเนิน
เรื่องมีครบทุกรส ทำให้เรื่องสนุกน่าสนใจ อ่านแล้วไม่เกิดความเบื่อหน่าย

วราภรณ์ ตูนา^๒ ศึกษาโลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓
โดยมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาวิจัย ๓ ประการ ได้แก่

* ประกอบ เจริญจิตรกรรม, วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย, อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๘๐.

^๒ วราภรณ์ ตูนา, โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๔๓), หน้า ข.

๑. เพื่อศึกษาโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ (โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อครอบครัว โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อเครือญาติ และโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสังคม)

๒. เพื่อศึกษาโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ (โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งมีชีวิต และโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งที่ไม่มีชีวิต)

๓. เพื่อศึกษาโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อศาสนา พราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดู)

ผลการวิจัยพบว่า โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ หมายถึงมนุษย์ให้ความสำคัญกับครอบครัว โดยใช้ความผูกพันทางสายโลหิตและความเป็นเครือญาติ ลักษณะของมนุษย์ที่ดีจะต้องเป็นคนมีศีลธรรม มีความกตัญญู โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ หมายถึงมนุษย์มีความผูกพันกับธรรมชาติ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตอย่างแยกไม่ออก และโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ หมายถึงมนุษย์เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างความคิด ถือว่าเป็นศูนย์กลางของสังคม ในขณะที่ เบญจพร เรื่องเลิคนุญ^๑ สนใจศึกษาสังขศิลป์อีกคนหนึ่ง แต่เป็นการศึกษาสินไชยฉบับปรำจิ้น : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ซึ่งผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า อักษรไทยน้อยจากต้นฉบับใบลานมีรูปพยัญชนะ สระและตัวเลขคล้ายคลึงกับอักษรไทยน้อยโดยทั่วไป ส่วนอักษรวิธีนั้นมีลักษณะการเขียนคล้ายคลึงกับการเขียนอักษรไทยในปัจจุบัน จะมีพิเศษเฉพาะอักษรควบกล้ำหรือคำที่มาจากภาษาบาลี-สันสกฤต ที่มีตัวสะกดตัวตาม จึงจะเขียนโดยตัวเพียง ส่วนในด้านวรรณกรรมผู้แต่งใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนอ่านอักษรสังวาส ที่มีความไพเราะกินใจและใช้ศิลปะทางภาษาอย่างสูง เนื้อเรื่องเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของพระโพธิสัตว์ จึงทำให้สามารถเอาชนะเหตุการณ์ต่างๆ ได้โดยง่าย

กัญญา บุรีรัตน์^๒ ได้ศึกษาวรรณกรรมสังขศิลป์ชัยในแง่วิเคราะห์เชิงประวัติ ในปี พ.ศ. โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับผู้แต่งสังขศิลป์ชัยว่า ผู้ใดเป็นผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นท้าวปางคำหรือไม่

๒. เพื่อศึกษาที่มาของเนื้อเรื่องสังขศิลป์ชัยว่ามาจากที่ใด มาจากปัญญาสชาดกหรือแหล่งอื่น

๓. เพื่อศึกษายุคสมัยที่แต่งว่าแต่งในสมัยใด

ผลการศึกษาพบว่า ผู้แต่งวรรณกรรมสังขศิลป์ชัย คือ ปางคำ ซึ่งน่าจะหมายถึงกษัตริย์หรือตำแหน่งผู้แต่งหนังสือในราชสำนัก ส่วนสมัยที่แต่งผู้วิจัยพบว่า แต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรม

^๑ เบญจพร เรื่องเลิคนุญ, สินไชยฉบับปรำจิ้น : การศึกษาเชิงวิเคราะห์, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

^๒ กัญญา บุรีรัตน์, สังขศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ, หน้า บทคัดย่อ.

มิกราช (พ.ศ.๒๑๗๔ : ๒๒๔๑) เพราะเหตุการณ์ทางสังคม ประกอบลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม และการพรรณนาที่สอดคล้องกับวรรณกรรมที่แต่งในสมัยเดียวกัน เกี่ยวกับที่มาของชื่อเดิมเชื่อว่ามาจากปัญญาสชาดก ผลการศึกษาพบว่า ไม่มีสังข์ศิลป์ชัยในปัญญาสชาดก แต่มีเค้ามาจากประวัติศาสตร์ล้านช้าง สมัยมีข้อขัดแย้งในราชสำนักหลายยุคหลายสมัย แต่แอบอ้างว่าเป็นชาดกเพื่อจูงม่งหมายในการอบรมสั่งสอน

พระครูธรรมสารสุนนท์^๑ ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๓. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า วิธีการที่นักกวีนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยใช้หลักธรรมผ่านตัวละครเป็นผู้เล่าอธิบายหลักธรรมสอดแทรก เพื่อชี้ให้เห็นแนวทางปฏิบัติ และผลของการไม่ปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีคุณธรรมด้านการแสดงความเคารพต่อกัน การบำเพ็ญเพียร การเสียสละ และการสันโดษ ส่วนที่เกี่ยวกับจริยธรรมที่ปรากฏมีความกตัญญู ความรักความเมตตา ทศพิธราชธรรม ศีลธรรมและกัลยาณมิตร ที่ให้รู้จักคนที่ควรคบและไม่ควรคบ ส่วนอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่มีต่อสังคมอีสานนั้น มีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจ การดำเนินชีวิต อิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องบุญ บาป การเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อว่ามีบุญแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ และได้พบพระนิพพานในอนาคต และเนื้อหายังมีการบรรยายถึงการละเล่น การแสดงตามธรรมเนียมประเพณีในโอกาสต่าง ๆ และมีลักษณะที่แสดงให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์ที่มีต่อมนุษย์ในเรื่องครอบครัว เครือญาติ เกี่ยวกับมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติในเรื่องการดำรงชีวิต อยู่กับธรรมชาติอย่างสมดุล เกี่ยวกับมนุษย์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ในเรื่องความเชื่อไสยศาสตร์ การเลี้ยงโชค ความช่วยเหลือจากภูตผี สำหรับลักษณะของหลักธรรมที่ปรากฏนั้น มีการแสดงผลของหลักศีลธรรมเกี่ยวกับกรรม อริยสัจ ความประมาท ความกตัญญู อุกุศลและนิพพาน

^๑ พระครูธรรมสารสุนนท์ (คำพันธ์ ญาณวิโร), “ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ก.

** สังข์ศิลป์ชัยสำนวนฉบับปริชา พินทอง ใช้คำว่า **ถอดเป็นภาษาไทย** โดยถอดออกจากฉบับโบราณเป็นภาษาไทย ดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าทั้งสองคำมีความหมายเดียวกับคำว่า **ปริวรรต** นั่นเอง